

Interzicerea torturii

*Ghid privind
punerea în aplicare
a articolului 3
al Convenției europene
pentru Drepturile Omului*

Aisling Reidy

Manuale privind drepturile omului, nr. 6

Titluri deja apărute în seria „Manuale privind drepturile omului”

*Manualul nr. 1: **Dreptul la respectarea vieții private și de familie.*** Ghid privind punerea în aplicare a articolului 8 al Convenției europene pentru Drepturile Omului

*Manualul nr. 2: **Libertatea de exprimare.*** Ghid privind punerea în aplicare a articolului 10 al Convenției europene pentru Drepturile Omului

*Manualul nr. 3: **Dreptul la un proces echitabil.*** Ghid privind punerea în aplicare a articolului 6 al Convenției europene pentru Drepturile Omului

*Manualul nr. 4: **Dreptul la proprietate.*** Ghid privind punerea în aplicare a articolului 1 al Protocolului 1 la Convenția europeană pentru Drepturile Omului

*Manualul nr. 5: **Dreptul la libertatea și siguranța persoanei.*** Ghid privind punerea în aplicare a articolului 5 al Convenției europene pentru Drepturile Omului

*Manualul nr. 6: **Interzicerea torturii.*** Ghid privind punerea în aplicare a articolului 3 al Convenției europene pentru Drepturile Omului

*Handbook No. 1: **The right to respect for private and family life.*** A guide to the implementation of Article 8 of the European Convention on Human Rights. (2001)

*Handbook No. 2: **Freedom of expression.*** A guide to the implementation of Article 10 of the European Convention on Human Rights. (2001)

*Handbook No. 3: **The right to a fair trial.*** A guide to the implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights. (2001)

*Handbook No. 4: **The right to property.*** A guide to the implementation of Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. (2001)

*Handbook No. 5: **The right to liberty and security of the person.*** A guide to the implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights. (2002)

*Handbook No. 6: **The prohibition of torture.*** A guide to the implementation of Article 3 of the European Convention on Human Rights. (2003)

Opiniile exprimate în această lucrare nu reprezintă, pentru instrumentele juridice pe care le menționează, nici o interpretare oficială care ar fi obligatorie pentru guvernele Statelor membre, organele statutare ale Consiliului Europei sau orice alt organ instituit în baza Convenției europene pentru Drepturile Omului.

**Directoratul General
pentru Drepturile Omului
Consiliul Europei
F-67075 Strasbourg Cedex**

© Consiliul Europei, 2002

Foto pe copertă: ICRC/Fred Clarke

Editat în Republica Moldova, 2003

Cuprins

Introducere la Convenție 5

Introducere la Articolul 3 8

Domeniul de aplicare a Articolului 3 10

Regula minimă..... 10

Definiție 11

Tortura 11

Intensitate 12

Intenție 13

Scopul 14

Actus reus 14

Inuman și degradant..... 15

Tratament versus pedeapsă 17

Articolul 3 în contextul Convenției 19

Aplicarea Articolului 3 în context 22

Detenția..... 22

Arestarea și interogarea 23

Condiții de detenție..... 25

Detenția din motive medicale 29

Alte locuri de detenție 31

Expulzarea..... 31

Disparații..... 33

Discriminare 34

Obligațiile pozitive conform

Articolului 3 36

Drepturi procesuale conform

Articolului 3 36

Efectul Drittwirkung 37

Reacția la plângerile de maltratare 39

Examinarea plângerilor de tortură 40

Neintentarea procesului penal..... 42

Alte standarde internaționale 44

Recomandari 44

Cooperarea cu CPT și respectarea

recomandărilor acestuia 44

Examinarea medico- legală 46

Comportamentul organelor de drept 47

Situații de tensiune și conflict 48

Grupurile de risc 48

Cercetarea și urmărirea penală..... 48

Despăgubiri 48

Introducere la Convenție

Convenția Europeană pentru Drepturile Omului (în continuare „Convenția”) a fost semnată la Roma la 2 noiembrie 1950 și a intrat în vigoare la 3 mai 1953. În prezent, în 2002¹, patruzeci și trei de State au ratificat Convenția Europeană pentru Drepturile Omului.

În majoritatea acestor State, Convenția, pe lângă faptul că generează obligații juridice de drept internațional, este de asemenea parte componentă a dreptului intern. Astfel, Convenția Europeană pentru Drepturile Omului este o parte a sistemului de drept și aplicarea prevederilor ei este obligatorie pentru instanțele judecătorești naționale și pentru toate autoritățile publice naționale. În cadrul intern, particularii pot invoca direct textul Convenției și jurisprudența Curții, care trebuie aplicate de instanțele judecătorești naționale. Mai mult ca atât, autoritățile naționale, inclusiv instanțele de judecată,

trebuie să acorde Convenției prioritate asupra oricărei legi naționale ce contravine ei.

Acest fapt corespunde spiritului general al Convenției, conform căruia responsabilitatea inițială și primară de protecție a drepturilor consacrate în Convenție revine Înalțelor Părți Contractante. Articolul 1 al Convenției obligă fiecare Stat contractant să asigure oricărei persoane aflate sub jurisdicția sa drepturile și libertățile definite de Convenție. Curtea Europeană pentru Drepturile Omului a fost instituită pentru a monitoriza acțiunea Statelor, exercitând o competență de revizuire.

Existența așa-numitei „marje de apreciere” a fost determinată de relația dintre sistemele de drept ale Statelor Contractante și Curte, relație marcată de principiul subsidiarității, conform căruia respectarea Convenției de către autoritățile naționale este completată de supravegherea europeană. Doctrina marjei de apreciere recunoaște că în multe cazuri autoritățile naționale sunt într-o poziție mai adecvată pentru a decide

1 La 31 mai 2002.

asupra unui caz sau asupra unei probleme particulare. Acest lucru este în special valabil atunci când, pentru soluționarea unui caz, există un spectru larg de opțiuni. Oricum, marja de apreciere se aplică în mod diferit, în funcție de valoarea vizată și de existența unor standarde comune valabile în mai multe State membre și, respectiv, variază nivelul discreționar permis Statelor.

În contextul Articolului 3, interzicerea torturii (articol reflectat în acest manual), este discutabilă existența marjei de apreciere în general.

Pentru respectarea de către sistemele de drept și politicile naționale a obligațiilor impuse de Convenție, este adecvat ca protecția și garanțiile consacrate de ea să fie incorporate la toate nivelurile acestor sisteme. Sistemele, în special cele responsabile de elaborarea, implementarea și executarea legilor și dispozițiilor legale, trebuie să fie capabile să integreze prevederile Convenției în activitățile sale. Acest lucru poate fi realizat numai printr-o cunoaștere minuțioasă a Convenției.

Convenția Europeană pentru Drepturile Omului este mai mult decât un tratat. Pe durata existenței Convenției au fost adoptate protocoale adiționale ce au extins domeniul ei de aplicare și sute de cazuri au fost soluționate de organele instituite de Convenție – și, în special, de către fosta Comisie Europeană pentru Drepturile Omului („Comi-

sia”) și Curtea Europeană pentru Drepturile Omului („Curtea”)².

Semnificația și aprecierea domeniului de aplicare a Convenției au fost dezvoltate în special prin intermediul jurisprudenței atât a Curții, cât și a Comisiei. Examinând mii de cereri individuale, care pretindeau violarea drepturilor consacrate de Convenție, Comisia și Curtea au dezvoltat un set de principii și reguli de interpretare a prevederilor Convenției. Ele au elaborat în detalii extinderea protecției prevăzută de Convenție, identificând și acțiunile pe care Statele Contractante ar trebui să le întreprindă pentru a garanta respectarea drepturilor fundamentale consacrate de Convenție.

Această jurisprudență sau practică judiciară a organelor Convenției este sursa vitală a Convenției, fiecare caz, stabilind standarde și decizii aplicabile în mod egal tuturor Statelor Contractante, indiferent dacă Statul Contractant a fost sau nu pârât. În această ordine de idei trebuie să înțelegem că astăzi chiar și sistemele tradiționale de drept continental, practică un sistem mixt de drept continental și de drept comun, unde jurisprudența are aceeași valoare ca și legile adoptate de Parlament.

Convenția trebuie, de asemenea, să fie interpretată din punctul de vedere al „obiectivului și scopului” său, după cum a enunțat Curtea, de a proteja ființele umane în cadrul valorilor unei societăți democratice, ceea ce

2 Protocolul nr. 11, care a intrat în vigoare la 1 noiembrie 1998, a dizolvat fosta Comisie Europeană pentru Drepturile Omului și a creat actuala și permanenta Curte pentru Drepturile Omului.

înseamnă că prevederile ei urmează a fi interpretate și aplicate astfel încât protecția ei să fie practică și efectivă. Acest principiu al eficacității impune niște consecințe foarte specifice pentru aplicarea Articolului 3 al Convenției Europene.

Interpretarea dinamică a textului Convenției comportă un alt caracter central. Adică, interpretarea reflectă schimbarea tradițiilor, standardelor și așteptărilor societății. Într-un caz privind Articolul 3 al Convenției, Curtea s-a folosit de oportunitate pentru a remarca faptul că Convenția este un instrument viu, care trebuie interpretat în lumina condițiilor actuale. În acel caz, Curtea a determinat că pedeapsa corporală a delicvenților juvenili, care era acceptată până în 1956, Conform standardelor Convenției³, nu mai era acceptabilă în 1978.

În mod particular, Curtea a observat că, determinând dacă această conduită încălca

Convenția, ea „nu poate decât să fie influențată de evoluția și de standardele general acceptate în domeniul politicii penale a Statelor membre ale Consiliului Europei.”⁴

Respectiv, Curtea este (și trebuie să fie) influențată de schimbările și convergența standardelor acceptate în toate Statele membre. Scopul acestui manual este de a ajuta judecătorii și procurorii de toate nivelurile să asigure respectarea interzicerii torturii, tratamentelor și pedepselor inumane și degradante în conformitate cu obligațiile impuse de Articolul 3 al Convenției. Pentru a realiza acest lucru, trebuie elucidată această prevedere aparent autoexplicativă și prin combinarea jurisprudenței și principiilor interpretative menționate mai sus trebuie determinat în termeni practici și juridici ce înseamnă implementarea garanției pentru practicienii din sistemul judiciar.

3 *Tyrer c. Regatului Unit*, hotărâre din 25 aprilie 1978, Seria A nr. 26.

4 *Ibid.*, § 31.

Introducere la Articolul 3

Conform celor enunțate de Curtea Europeană pentru Drepturile Omului „Articolul 3 consacră una din cele mai fundamentale valori ale unei societăți democratice”. Articolul 3 al Convenției enunță:

Nimeni nu poate fi supus torturii, nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante.

Conținând doar treisprezece cuvinte, Articolul 3 al Convenției este una din cele mai scurte prevederi ale Convenției⁵. Totuși, laconismul articolului nu trebuie să prejudicieze profunzimea lui. Autoritățile naționale nu se pot complăce înțelegând semnificația obligației de a respecta și de a executa această prevedere.

Indiferent de consecvența depresantă, prin care rapoartele de încredere confirmă practicarea continuă a torturii în lume, interzicerea acesteia nu este doar o interdicție consacrată în Convenție, dar de asemenea

face parte din dreptul internațional cutumiar și este considerată a fi o normă *jus cogens*⁶.

Un larg spectru de norme internaționale au fost adoptate pentru combaterea torturii: începând cu Articolul 5 al Declarației Universale a Drepturilor Omului din 1948 „Nimeni nu poate fi supus torturii, nici tratamentelor sau pedepselor crude, inumane ori degradante” până la Statutul de la Roma din 1998 privind Curtea Internațională Penală, care declară tortura comisă ca parte a unui atac extins și sistematic asupra persoanelor civile, ca fiind o crimă împotriva umanității.

Adițional Convenției, marea parte a Statelor membre ale Consiliului Europei sunt de asemenea parte la următoarele tratate care interzic tortura⁷:

- cele patru convenții de la Geneva din 1949;
- Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice din 1966, Articolul 7: „Nimeni nu poate fi supus torturii, nici tratamentelor sau pedepselor crude, inumane ori degradante”;

5 Articolul 4 al Protocolului nr. 4 prevede că „expulzările colective de străini sunt interzise”. Acesta este cel mai scurt articol al Convenției Europene pentru Drepturile Omului și al protocoalelor sale.

6 *Vezi Procurorul c. Furundzija*, 10 decembrie 1998, cazul nr. IT-95-17/1-T; *Procurorul c. Delacic și alții*, 16 noiembrie 1998, cazul nr. IT-96-21-T, § 454 și *Procurorul c. Kunarac*, 22 februarie 2001, cazul nr. IT-96-23-T și IT-96-23/1, § 466.

7 Pentru datele de semnare și ratificare a convențiilor adoptate în cadrul Consiliului Europei, vezi <http://conventions.coe.int>. Pentru tratatele din cadrul ONU, vezi <http://untreaty.un.org>.

- Convenția ONU din 1984 pentru Prevenirea Torturii și altor Tratamente sau Pedepse Crude, Inumane ori Degradante;
- Convenția Europeană din 1987 pentru Prevenirea Torturii și Tratamentelor sau Pedepselor Inumane ori Degradante.

Interzicerea torturii de asemenea se regăsește aproape în toate sistemele naționale de drept.

Includerea interzicerii torturii și tratamentelor inumane ori degradante la nivel constituțional este un element important al asigurării, că o asemenea conduită interzisă nu va avea loc în jurisdicția unui Stat membru. Totuși, existența interdicției nu este în sine și de sine stătător suficientă pentru a întruni obligațiile impuse de Convenție, astfel, în pofida unor asemenea prevederi în sistemele de drept ale Statelor membre au avut loc multe încălcări ale Articolului 3.

Ar fi de asemenea incorect de a sugera că respectarea Articolului 3 rezidă în special doar în necesitatea combaterii torturii. Cazurile de tortură adevărată sunt desigur cele mai grave și acute forme de încălcare a Articolului 3, însă protecția Articolului 3 se extinde peste multe tipuri de atentate asupra demnității umane și integrității fizice. După cum s-a discutat mai sus, jurisprudența și aplicarea Convenției sunt cele ce îi dau viață, iar o examinare a acestei jurisprudențe demonstrează extinderea largă a interdicției

cuprinse în Articolul 3 și modul ei de interpretare a aplicării practice.

De fapt situațiile care generează plângerile de încălcări pretinse ale Articolului 3 variază de la plângerile conform cărora unele persoane au fost maltratate de poliție, sau condițiile de detenție au fost inumane și degradante până la plângerile privind deportarea care putea expune persoana deportată la tratamente inumane în țara recipientă, într-un stat terț, sau până la plângerile privind imposibilitatea instanțelor naționale de judecată de a proteja victimele de abuzul altor persoane particulare.

Spectrul acestor cazuri stabilește un șir de elemente ale domeniului de aplicare a Articolului 3, pe care îl vom explora detaliat.

- Mai întâi de toate există un larg spectru de comportamente, precum și de acțiuni specifice, care pot cădea sub incidența Articolului 3.
- Potențialii făptuitori ai încălcărilor Articolului 3 sunt, prin urmare diverși.
- Determinarea dacă un anumit comportament sau acțiune încalcă Articolul 3 se realizează în baza unor teste obiective și subiective.
- Articolul 3 conține aspecte atât materiale cât și procesuale, precum ar fi obligația de a investiga *prima facie* plângerile de tortură sau alte tratamente inumane.
- Articolul 3 poate fi încălcat atât prin maltratare intenționată, cât și prin

neglijență sau inacțiune sau prin neasigurarea unor standarde de îngrijire adecvate.

- Articolul 3 impune atât obligații negative, cât și pozitive: adică obligația de a se abține de la comiterea anumitor acțiuni și obligații de a întreprinde acțiuni pozitive pentru a asigura particularilor drepturile lor și de a-i proteja de tratamentele interzise.

Domeniul de aplicare a Articolului 3

Regula minimă

Nu toate tipurile de tratamente aspre cad sub incidența domeniului de aplicare a Articolului 3. Curtea de la bun început a clarificat că maltratarea trebuie să atingă un nivel minim de gravitate pentru a cădea sub incidența Articolului 3⁸. Totuși, de asemenea, s-a recunoscut că limita dintre tratamentul aspru, pe de o parte și încălcarea Articolului 3, pe de altă parte, uneori poate fi dificil de stabilit⁹.

În cazul fundamental privind Articolul 3, *Irlanda c. Regatul Unit*⁹, Curtea a enunțat clar că evaluarea nivelului minim de gravitate este relativă: aceasta depinde de toate circumstanțele cazului, precum ar fi durata tratamentului, efectele lui fizice și

psihice și, în anumite cazuri, sexul, vârsta și starea sănătății victimei¹⁰. Aceste cuvinte au fost reiterate în continuu în jurisprudența Curții¹¹. În speța *Soering*, Curtea a adăugat că gravitatea „depinde de toate circumstanțele cazului, precum ar fi natura și contextul tratamentului sau pedepsei, modul și metoda de executare”, precum și toți factorii enunțați mai sus¹².

Sistemul de la Strasbourg a constatat anterior că ceea ce este clasificat ca maltratare inacceptabilă poate varia de la un caz la altul. Comisia a remarcat:

*Din mărturia unui număr de martori, reiese că în tratamentul poliției și autorităților militare o anumită severitate este tolerată și chiar acceptată față de majoritatea deținuților. Aceasta subliniază faptul că nivelul violenței fizice care nu este crudă sau excesivă, acceptate de deținuți și public, variază în diferite societăți și chiar în diferite părți ale acestor societăți*¹³.

De menționat, că diferite societăți și chiar particularii dintr-o societate anume, pot avea o percepție diferită a ceea ce înseamnă maltratare. Un tratament specific aplicat femeilor sau copiilor de exemplu, luând în considerare dogmele religioase sau culturale, ar putea fi considerat mai grav de anumite grupuri decât altele. Efectele psihologice pe care le poate avea un tratament specific asupra unei persoane, deseori pot depinde de cultura ei.

- 8 *McCallum c. Regatului Unit*, Raport din 4 mai 1989, Seria A nr. 183, p. 29.
- 9 *Irlanda c. Regatul Unit*, 18 ianuarie 1978, Seria A nr. 25.
- 10 *Ibid.*, § 162.
- 11 Vezi, printre alte autorități, *Irlanda c. Regatul Unit*, p. 65; mai recent *Tekin c. Turciei*, hotărârea din 9 iunie 1998, CEDO 1998-IV, §52; *Keenan c. Regatul Unit*, hotărârea din 3 aprilie 2001, § 20; *Valašinas c. Lituaniiei*, hotărâre din 24 iulie 2001, § 120; și specifice privind tortura *Labita c. Italiei*, hotărâre din 6 aprilie 2000, CEDO 2000-IV, § 120.
- 12 *Soering c. Regatul Unit*, hotărâre din 7 iulie 1989, Seria A nr. 161, § 100.
- 13 Cazul grecesc, 5 noiembrie 1969, YB XII, p. 501.

Oricum, în domeniul maltratărilor și protecției garantate de Articolul 3 este evidentă convergența crescândă a standardelor și practicilor, ceea ce determină mai multă obiectivitate la evaluarea pragului minim¹⁴. Activitatea Comitetului European pentru Prevenirea Torturii (CPT), în domeniul tratamentului deținuților, pe care o vom examina ulterior, a contribuit semnificativ la aceasta.

Definiție

Cele trei domenii extinse de interzicere ale Articolului 3 au fost descrise ca fiind distincte, dar și corelate. Conform Comisiei Europene a Drepturilor Omului în Cazul grecesc,

Este clar că pot exista tratamente, căroro le-au fost aplicate aceste atribute: orice formă a torturii este un tratament inuman și degradant, iar un tratament inuman este de asemenea degradant.

Pentru a înțelege ce tip de comportament este interzis și cum urmează a fi clasificat, este necesar de a înțelege, care sunt implicațiile juridice pentru fiecare termen stabilit de Articolul 3. Articolul 3 poate fi divizat în cinci elemente:

- Tortura
- Inuman
- Degradant
- Tratament
- Pedepsă

Tortura

Tortura ca termen are propriile sale implicații juridice discrete. Curtea a exprimat punctul de vedere, precum că autorii Convenției au folosit ambii termeni de „tortură” și de „tratament inuman și degradant” cu intenția de a face clară diferența între ei¹⁵.

În special, Curtea a considerat că intenția autorilor a fost de a atașa un stigmat special tratamentului inuman intenționat, care cauzează suferințe foarte grave și crude¹⁶. Având aceasta în vedere, Curtea s-a referit la Articolul 1 al Rezoluției 3452 (XXX), adoptată de Adunarea Generală a ONU, la 9 decembrie 1975, care declară:

Tortura constituie o formă agravantă și intenționată a unui tratament ori pedepse crude, inumane sau degradante.

Curtea Europeană pentru Drepturile Omului, deși a identificat elementele care caracterizează un anumit tratament sau pedeapsă drept tortură, totuși niciodată nu a încercat să definească exact semnificația acestui termen. Cu toate acestea, a preluat o parte a definiției oferite de Convenția ONU pentru Prevenirea Torturii, intrată în vigoare la 26 iunie 1987¹⁷. Articolul 1 al acestei Convenții enunță că

Termenul tortură semnifică orice act prin care se cauzează unei persoane în mod intenționat suferințe sau dureri grave, fie fizice sau psihice, în scopul obținerii de la

14 Apariția standardelor normelor comune acceptate, în special privind tratamentul deținuților de toate tipurile, sunt reflectate cel mai reușit în rapoartele Comitetului European pentru Prevenirea Torturii („CPT”), și în rapoartele și recomandările sale a celor mai bune practici. Pentru a găsi rapoartele CPT, vezi site-ul <http://www.cpt.coe.int/> și în special raportul Secțiunilor „substanțiale” ale Rapoartelor Generale CPT.

15 *Ibid.* P. 186. Vezi recenta hotărâre *Dikme c. Turciei* din 11 iulie 2000, §93.

16 *Ibid.*, § 167.

17 Vezi în special, *Akkoç c. Turciei*, hotărâre din 10 octombrie 2000, § 115; *Salman c. Turciei*, hotărâre din 27 iunie 2000, § 114.

ea sau de la o terță persoană a unei anumite informații sau mărturii; pedepsirea ei pentru o acțiune, pe care ea sau o terță persoană a comis-o sau este bânuită de comitere; intimidarea sau constrângerea ei sau a unei terțe persoane; ori din alte motive bazate pe orice fel de discriminare.

Din cele menționate mai sus, putem extrage trei elemente esențiale care constituie tortura:

- cauzarea unor suferințe sau dureri fizice sau psihice grave;
- cauzarea intenționată a durerii;
- urmărirea unui scop anume, precum ar fi obținerea informației, pedepsirea sau intimidarea.

Intensitate

Curtea a enunțat că distincția dintre tortură și alte tipuri de maltratare trebuie realizată conform „diferenței de intensitate a durerii cauzate”. Gravitatea sau intensitatea durerii cauzate poate fi determinată exact, referindu-ne la factorii enunțați mai sus:

- durata;
- consecințele fizice și psihice;
- sexul, vârsta și starea sănătății victimei;
- modul și metoda de executare.

Elementele subiective ale acestui criteriu

- sexul, vârsta și starea sănătății victimei

– sunt relevante pentru evaluarea intensității unui tratament anume. Oricum, ponderea atenuantă a acestor factori relativi trebuie să fie minimă la stabilirea dacă anumite acțiuni reprezintă o tortură. Acțiunile care în mod obiectiv cauzează o intensitate suficientă de durere, vor fi considerate tortură, indiferent dacă victima este femeie sau bărbat, ori dacă are o constituție fizică robustă sau nu. Curtea a recunoscut acest fapt în speța *Selmouni*,¹⁸ unde a remarcat că tratamentul cauzat în acest caz nu a fost numai violent, dar și odios și umilitor pentru oricine, indiferent de condiția sa.¹⁹

Primul caz în care organele Convenției au examinat o plângere de tortură a fost o cerere interstatală împotriva Greciei, în care au fost denunțate practicile folosite de junta militară, ce conducea Grecia la acel moment. Comisia a fost unicul organ ce examina plângeri, iar Guvernul grec de atunci a denunțat Convenția în curând după examinarea cazului. Totuși, Comisia a constatat existența practicii de cauzare *a falanga* (lovituri la talpa piciorului cu un instrument contondent), bătăi aspre, tratamente cu șocuri electrice, simularea unei executări și amenințări cu împușcarea și omorârea victimelor²⁰. Comisia a conchis că au avut loc acte atât de tortură cât și de maltratare.

În a doua speță interstatală, *Irlanda c. Regatului Unit*, Comisia a constatat în mod unanim că faptul combinării celor așa-numi-

18 *Selmouni c. Franței*, hotărâre din 28 iulie 1998, CEDO 1999-V.

19 *Ibid.*, § 103.

20 *Cazul grecesc*, Raportul Comisiei din 5 noiembrie 1969, Anuarul 12.

te „cinci tehnici” pretinse în cerere, tehnicile de „dezorientare” sau „privare senzorială”, au constituit tratamente inumane și tortură, astfel fiind încalcat Articolul 3. Așa-numitele „cinci tehnici” constau

- în a sta la perete: forțarea deținuților să rămână pentru mai multe ore într-o „poziție de stres”, descrisă de victime ca „stând la perete cu membrele desfăcute, cu degetele de la mână deasupra capului, picioarele depărtate lateral și în spate, impunându-i să stea în degetele de la picioare cu toată greutatea corpului concentrată în degetele de la mână.”
- cagulă: punerea pe capul deținuților a unui sac negru sau albastru închis și, cel puțin inițial, menținerea lui tot timpul cu excepția interogatoriilor;
- expunerea la zgomot: înainte de interogatoriu, ținerea deținuților într-o cameră unde era un zgomot suierător, continuu și puternic;
- privarea de somn: înainte de interogatorii, deținuții erau privați de somn;
- privarea de mâncare și băutură: supunerea deținuților la o dietă redusă pe durata șederii lor în centru și pe durata interogatoriilor.

Curtea însă nu a fost de acord cu Comisia și cu o majoritate de voturi a calificat tratamentul respectiv ca inuman și nu ca tortură. Curtea a considerat că aceste cinci tehnici au fost aplicate în mod combinat, cu

premeditare și timp de mai multe ore, cauzând persoanelor supuse lor suferințe fizice și psihice, cel puțin intense și, de asemenea, determinând tulburări psihice acute pe durata interogatoriilor. Astfel, aceste tratamente se includ în categoria tratamentelor inumane în sensul Articolului 3. Tehnicile, de asemenea, au fost degradante din moment ce erau de așa natură, încât să provoace victimelor frică, anxietate și inferioritate, capabile să le umilească și să le înjosească și, posibil, chiar să le învingă rezistența fizică și morală. Totuși, aceste tratamente nu au provocat suferințe de o intensitate și cruzime deosebită, în înțelesul termenului de tortură.

Intenție

După cum s-a observat deja în definiția torturii utilizată de Curte, tortura este caracterizată în continuare ca fiind o formă *intenționată* de tratament inuman. În speța *Aksoy c. Turciei*, în primul său caz care a constat juridic că o persoană fusese torturată, Curtea a remarcat că „acest tratament putea fi cauzat numai intenționat”. Curtea a continuat spunând că de fapt „era necesar un anumit nivel de pregătire și de efort pentru a acționa astfel”. Acest tratament se numea „Spânzurătoare Palestiniană”; victima fiind suspendată de mâinile legate la spate²¹.

Mai recent, în speța *Dikme c. Turciei*, Curtea în mod similar a constatat că tra-

21 *Aksoy c. Turciei*, hotărâre din 18 decembrie 1996, CEDO 1996- VI, Vol. 26, §64.

tamentul aplicat victimei a constat din „cel puțin un număr mare de lovituri și alte forme de tortură”. Curtea a considerat că un asemenea tratament a fost aplicat intenționat Dlui Dikme de către agenții statului, în exercitarea funcțiilor lor.

Scopul

Cuvântul tortură deseori este utilizat pentru a descrie tratamente inumane, care au un anumit scop, precum ar fi obținerea informației sau mărturiilor sau aplicarea unei pedepse. Curtea a observat în mai multe repize că elementul scopului este regăsit în definiția torturii din Convenția ONU din 1987 și că definiția se referă la tortură în sensul cauzării intenționate cu un anumit scop a unei dureri sau suferințe grave, *inter alia*, pentru a obține informații, a aplica o pedeapsă sau pentru a intimida. În speța *Dikme* Curtea a determinat că maltratarea a fost executată cu scopul de a obține o mărturie sau informație privind infracțiunile, de comiterea cărora era bănuیت Dl Dikme²². În alte cazuri în care deținuții au fost supuși torturii, Curtea a constatat în mod similar că în contextul interogatoriilor tratamentul a avut scopul de a obține informații sau mărturii²³.

Actus reus / fapta criminală

În prima speță în care Curtea a constatat aplicarea torturii, *Aksoy c. Turciei*, victima

fusese supusă „Spânzurătorii Palestiniene”, altfel spus, fusese dezbrăcat complet și cu mâinile legate împreună la spate fusese suspendat de brațe. Aceasta a dus la paralizia ambelor mâini, care a durat mai mult timp. Gravitatea și cruzimea acestui tratament a determinat Curtea să-l califice drept tortură.

În cazul *Aydın c. Turciei*, reclamanta a pretins, *inter alia*, că a fost violată în timp ce se afla în custodia poliției. Curtea, constatând conform probelor că ea fusese violată, a anunțat

Violul unui deținut de către un oficial al Statului trebuie să fie considerat a fi o formă deosebit de gravă și odioasă de maltratare, dată fiind ușurința cu care infractorul se poate folosi de vulnerabilitatea și rezistența redusă a victimei sale. Adițional, violul lasă victimei urme psihologice adânci, care nu se vindecă cu trecerea timpului, la fel de ușor ca alte forme de violență fizică sau psihică. Reclamanta de asemenea a suferit o durere acută de penetrare fizică, fapt care a lăsat-o dezorientată și violată atât fizic cât și emoțional.

Curtea a continuat susținând că violul a constituit o tortură, astfel fiind încălcat Articolul 3 al Convenției.

În speța *Selmouni c. Franței*, reclamantul era cetățean olandez și marocan, deținut în Franța. Reclamantul a fost lovit puternic pe aproape tot corpul său. El a fost târât

22 *Akkoç*, op.cit, §64; *Dikme*, op.cit., §95.

23 *Vezi Aksoy c. Turciei*, hotărâre din 18 decembrie 1996, CEDO 1996 – VI; și *Akkoç și Salman*, op. cit.

de păr; a fost impus să alerge pe un coridor unde polițiștii erau aliniați de ambele părți pentru a-i pune piedică; a fost impus să îngenuncheze în fața unei tinere căreia cineva i-a spus: „Uite, vei auzi pe cineva cântând”; polițiștii s-au urinat pe el; a fost amenințat cu o lampă de lipit și apoi cu o seringă.²⁴

După cum s-a enunțat mai sus, Curtea a observat că aceste acțiuni erau nu numai violente, dar și odioase și umilitoare pentru oricine, *indiferent de condiția în care se află*. Elementul duratei tratamentului și în acest caz a fost luat în considerație, situația fiind agravată de faptul că aceste acțiuni nu erau limitate la o anumită perioadă a reținerii de către poliție, dar făceau parte dintr-un șir repetat și menținut de atentate pe durata anumitor zile de interogare.

Curtea a constatat iarăși că

Violența fizică și psihică, considerate ca un tot întreg, aplicate persoanei reclamantului au cauzat dureri și suferințe „grave” și au fost deosebit de aspre și crude. Un asemenea comportament trebuie calificat ca acte de tortură în sensul Articolului 3 al Convenției²⁵.

În cazul *Akkoç c. Turciei*, victima, pe lângă altele, a fost supusă la șocuri electrice, tratamentului cu apă fierbinte și rece, lovituri în cap și amenințări privind maltratarea copiilor săi. Acest tratament în consecință a provocat reclamantului stări de neliniște și nesiguranță de lungă durată, diagnosticate

ca tulburări de stres post-traumatic, care necesitau un tratament medicamentos. Similar speței *Selmouni*, Curtea în acest caz a considerat că intensitatea maltratării suferite de reclamant și circumstanțele cauzei justifică constatarea aplicării torturii.

În cazul *Dikme c. Turciei*, loviturile aplicate Dlui Dikme erau de natură să cauzeze dureri și suferințe atât fizice cât și psihice, agravate de izolarea lui totală și faptul că era legat la ochi. Curtea a constatat astfel că Dl Dikme a fost supus unui tratament de natură să genereze frică, anxietate și vulnerabilitate, capabile să-l umilească, să-l înjosească și să-l înfrângă rezistența și voința. Curtea de asemenea a luat în considerare durata tratamentului și a remarcat că reclamantul era supus acestui tratament pe durata ședințelor lungi de interogare, care au avut loc pe tot parcursul reținerii sale în custodia poliției. Bazându-se pe aplicarea intenționată a tratamentului cu scopul obținerii informațiilor, Curtea a susținut că violența aplicată reclamantului, examinată ca un tot integru, ținând cont de scopul și durata ei, a fost deosebit de gravă și crudă, capabilă să cauzeze durere și suferință „profundă”. Astfel ea a constituit o tortură în sensul Articolului 3 al Convenției.

Inuman și degradant

Maltratarea, care nu este tortură prin faptul că nu dispune de suficientă intensita-

24 Op. cit., § 103.

25 *Ibid.*, §105.

te sau un anumit scop, va fi calificată drept degradantă sau inumană. Evaluarea acestui minim este relativă²⁶ la fel ca și toate evaluările conform Articolului 3.

În Cazul grecesc, Comisia a enunțat că *Noțiunea de tratament inuman acoperă cel puțin un asemenea tratament, care în mod intenționat cauzează suferințe fizice sau psihice intense, care nu sunt justificate în situația respectivă.*

Un tratament a fost estimat de Curte ca fiind „inuman” deoarece, *inter alia*, a fost premeditat, aplicat ore în șir și a cauzat fie vătămare corporală, fie suferințe fizice și psihice profunde. Multe situații de tratament inuman apar în contextul detenției, unde victima este supusă maltratării, care este intensă, însă nu în măsura necesară pentru a fi calificat ca tortură.

De asemenea, acest termen este aplicabil unui spectru de comportamente în afara detenției, unde victimele sunt intenționat expuse unor acte crude, care le provoacă o stare de extremă tulburare. În cazurile Dlui Asker, Doamnei Selcuk, Doamnei Dulas și Domnului Bilgin, casele reclamanților au fost distruse de membrii forțelor de securitate ce efectuau operațiuni în localitățile în care locuiau reclamanții. Atât Comisia, cât și Curtea a constatat că distrugerea caselor a constituit un act de violență și de distrugere intenționată fără vreo considerațiune pentru siguranța și bunăstarea reclamanților, care

au rămas fără adăpost și în circumstanțe care au cauzat anxietate și suferință²⁷. Acesta a constituit un tratament inuman în sensul Articolului 3 al Convenției.

Tratamentul degradant este cel care generează victimelor sentimente de frică, anxietate și inferioritate, capabile să le umilească și să le înjosească care a fost de asemenea descris ca implicând un tratament de natură să înfrângă rezistența fizică și morală a victimei²⁸, sau să determine victima să acționeze împotriva voinței sau conștiinței sale²⁹.

Examinând dacă o pedeapsă sau un tratament este „degradant” în sensul Articolului 3, trebuie de ținut cont dacă *obiectivul* este de a umili sau înjosi persoana respectivă și dacă, în funcție de consecințe, a afectat în mod ireversibil personalitatea persoanei date într-un mod incompatibil cu Articolul 3³⁰. Totuși lipsa unui asemenea scop nu poate exclude constatarea unei încălcări a Articolului 3.

Factori relativi precum ar fi vârsta și sexul victimei pot avea un impact mai mare la stabilirea dacă un tratament este degradant, decât la constatarea dacă un tratament este inuman sau tortură, deoarece constatarea dacă o persoană a fost supusă unui tratament degradant este mai subiectivă. În acest context, Curtea, de asemenea, a susținut că poate fi suficient ca victima să fie umilită în ochii săi, chiar dacă nu și în ochii altora.

Într-un caz prezentat Curtii³¹, un băiat

26 Vezi, printre altele, *Tekin c. Turciei*, hotărâre din 9 iunie 1998, CEDO, 1998-IV, §52.

27 *Selçuk și Asker c. Turciei*, hotărâre din 24 aprilie 1998, CEDO 1998 – II, p. 19, § 78; *Dulas c. Turciei*, hotărâre din 30 ianuarie 2001, §55; *Bilgin c. Turciei*, 16 noiembrie 2000, §103.

28 *Irlanda c. Regatului Unit*, p. 66, § 167.

29 Opinia Comisiei în *Cazul grecesc*, Capitolul IV, p. 186.

30 *Ranninen c. Finlandei*, hotărâre din 16 decembrie 1997, CEDO 1997-VIII, p. 2821-22, § 55.

31 *Costello-Roberts c. Regatului Unit*, Seria A nr. 247 – C, p. 59, § 30.

de 15 ani a fost condamnat la o pedeapsă corporală și, anume, la trei lovituri cu o nuia de mesteacăn. Reclamantul a trebuit să-și dea jos pantalonii și în lenjerie, să stea aplecat deasupra mesei, unde era ținut de doi polițiști, în timp ce un al treilea îi administra pedeapsa, bucăți de nuia rupându-se după prima lovitură. Tatăl reclamantului și-a pierdut controlul și după a treia lovitură a atacat un polițist și a fost legat. Loviturile de nuia au zgâriat, însă nu au tăiat pielea reclamantului, deși acesta a simțit durere o săptămână și jumătate după incident.

Curtea a constatat că această pedeapsă a incorporat un element de umilință ce ajungea la nivelul inerent noțiunii de „pedeapsă degradantă”.

În timp ce unii factori, precum ar fi publicitatea, ce însoțea acest tratament particular pot fi relevanți la constatarea dacă o pedeapsă este „degradantă” în sensul Articolului 3, lipsa publicității nu previne neapărat calificarea pedepsei respective la această categorie.

Tratament versus pedeapsă

Majoritatea comportamentelor și actelor care cad sub incidența Articolului 3 pot fi clasificate ca „tratamente”. Oricum, în anumite circumstanțe, acestea iau clar forma unei pedepse aplicate victimei, astfel este necesar să se determine dacă această pedeapsă

este inumană sau degradantă.

Deși se poate spune că umilința în mod natural este inerentă oricărei pedepse *per se*, trebuie să recunoaștem că ar fi absurd să susținem că pedeapsa judiciară în general, din motivul elementului său obișnuit sau posibil aproape inevitabil de umilință, este „degradantă” în sensul Articolului 3. Curtea solicită justificat ca anumite criterii să fie interpretate din text. Într-adevăr, Articolul 3, interzicând expres pedepsele „inumane” și „degradante”, presupune o distincție dintre asemenea pedepse și pedepsele în general.

Astfel, interzicerea tratamentelor degradante nu se referă neapărat la sentințele judecătorești obișnuite, chiar dacă sentința pronunțată este severă. Curtea a indicat că numai în circumstanțe excepționale o sentință severă poate avea implicații în sensul Articolului 3. Într-un asemenea caz, s-ar putea spune că Statele se bucură de o discreție sau de o marjă de apreciere în ceea ce privește „pedepsele” care sunt aplicate condamnaților. Cu toate acestea, după cum am văzut mai sus, în 1978, Curtea a decis că un sistem de pedepse judiciare corporale pentru delinvenții juvenili, utilizat în Regatul Unit, reprezenta o încălcare a Articolului 3.

Curtea a decis asupra acestui fapt, deoarece natura înseși a pedepsei judiciare *corporale* presupune că o ființă umană aplică violență fizică asupra unei alte ființe umane. În continuare, Curtea a calificat aceasta ca

fiind violență instituționalizată, adică violență permisă prin lege, ordonată de organele judiciare ale statului și executată de autoritățile polițienești ale Statului. Curtea a conținut, susținând că natura instituționalizată a violenței era compusă și din aura procedurii oficiale pentru aplicarea pedepsei și de faptul că persoanele ce aplicau pedeapsa erau completamente străine făptuitorului.

Astfel, deși reclamantul nu a suferit nici un efect fizic grav sau de lungă durată, pedeapsa aplicată – deși fusese considerat subiect în puterea autorităților – constituia o atingere la demnitatea și integritatea sa fizică. Curtea de asemenea a considerat semnificativ faptul că pedeapsa ar fi putut avea efecte psihologice negative.

Aplicarea similară a pedepselor corporale în școli a fost de asemenea considerată degradantă. Într-un astfel de caz, Comisia a considerat că pedepsele aplicate reclamantului i-au cauzat vătămări corporale semnificative și umilintă, care au atins nivelul de gravitate al tratamentului și pedepsei degradante în sensul Articolului 3 al Convenției. Comisia a considerat că Statul era responsabil pentru această maltratare în măsura în care sistemul de drept englez autoriza aceasta și nu prevedea o posibilitate efectivă de reparare a prejudiciului³².

Un alt domeniu de tratament instituționalizat care cade sub incidența protecției Articolului 3 este tratamentul medical forțat.

Curtea a indicat că „practica medicală stabilită” va avea prioritate la evaluare dacă un asemenea tratament este permis. Ea a susținut ca regulă generală, că o măsură de o necesitate terapeutică nu poate fi considerată ca inumană sau degradantă³³.

Este totalmente clar de ce Curtea, în special exercitând un rol de supraveghere, este reticentă să intervină într-un domeniu, precum ar fi cel al expertizei medicale, unde ea este competentă. Instanțele judecătorești naționale sunt de asemenea atente la intervenția în asemenea domeniu. Cu toate acestea, judecătorii și procurorii naționali ar trebui sfătuiți să atragă atenție asupra acestei sfere, la desfășurarea jurisprudenței naționale în acest domeniu și orice apariție a convergenței standardelor aplicabile în acest domeniu. Există un șir de norme în continuă creștere, care sunt stabilite și adoptate prin rezoluții și recomandări privind standardele minime aplicabile tratamentului pacienților, în special pacienților cu deficiențe psihice și deținuților care sunt pacienți³⁴.

În dezbaterile continue asupra unor asemenea aspecte precum ar fi opinia religioasă privind tratamentul medical și eutanasia, de asemenea va surveni întrebarea dacă dreptul absolut la demnitate umană este încălcat atunci când persoanele sunt forțate să accepte un anumit tratament medical. Dezvoltarea unui consens mai larg privind aceste aspecte va contribui și la determinarea dacă

32 *Y c. Regatului Unit*, 8 octombrie 1991, Seria A nr. 247-A, 17 CEDO 233.

33 *Herczegfalvy c. Austriei*, 24 septembrie 1992, Seria A nr. 24, § 82.

34 *Recomandarea Adunării Parlamentare 1235 (1994) privind psihiatria și drepturile omului*.

un anumit tratament medical forțat va constitui o atingere la demnitatea umană.

Articolul 3 în contextul Convenției

În mod consecvent și repetat Curtea evaluează Articolul 3, interzicerea torturii și tratamentelor inumane, alături de Articolul 2, dreptul la viață, ca una din cele mai fundamentale drepturi protejate de Convenție, scopul esențial al căruia este de a proteja demnitatea și integritatea fizică a persoanei.

Spre deosebire de alte articole ale Convenției, Articolul 3 este formulat în termeni absoluți și necalificabili. Astfel, spre deosebire de Articolele 8-11, acest articol nu dispune de un al doilea aliniat ce ar prevedea circumstanțele în care este permisă tortura, tratamentele sau pedepsele inumane ori degradante. Prin urmare, această prevedere nu poate fi limitată de prevederi impuse de legi.

Termenii necondiționați ai Articolului 3 de asemenea înseamnă că niciodată, conform Convenției sau dreptului internațional, nu poate fi găsită o justificare pentru actele care încalcă acest articol. Altfel spus, nu pot exista factori care ar putea fi interpretați de sistemul național de drept ca justificare pentru recurgerea la un comportament interzis – nici comportamentul victimei, nici presiunea asupra făptuitorului pentru a continua investigația sau pentru a preveni o

infracțiune, nici alte circumstanțe externe și alți factori.

Curtea este în mod consecvent diligentă, amintind Statelor că comportamentul victimei nu poate fi considerat nicidecum drept o justificare pentru recurgerea la un comportament interzis. Curtea deseori a reiterat că în cele mai dificile circumstanțe, precum ar fi lupta împotriva terorismului și crimei organizate, Convenția interzice în termeni absoluți tortura și tratamentele sau pedepsele inumane ori degradante. Determinarea, dacă un tratament aplicat unei persoane încalcă interdicția stabilită pentru maltratări, nu depinde de faptul dacă o persoană a comis sau nu acte de terorism sau alte infracțiuni grave sau dacă este bănuită de asemenea fapte.

Curtea recunoaște că există niște dificultăți evidente, inerente luptei împotriva criminalității, în special împotriva crimei organizate și terorismului. Curtea de asemenea recunoaște necesitățile de anchetare a unei asemenea infracțiuni. În această privință, Curtea acceptă ca la anchetarea unei asemenea infracțiuni să fie permise anumite excepții de la regulile probațiunii și a drepturilor procesuale. Totuși, aceste dificultăți nu pot nicidecum argumenta necesitatea impunerii anumitor limite protecției integrității fizice a persoanelor particulare. Interzicerea recurgerii la maltratare pe durata interogațiilor, interviurilor și interzicerea utilizării

oricăror mărturii obținute prin recurgerea la un asemenea comportament, rămân absolute³⁵.

În mod similar, indiferent de infracțiunile vizate, Statelor nu li se permite să sancționeze și nici să aplice pedepse pe motivul că ar avea un efect preventiv, atunci când pedepsele contravin Articolului 3³⁶. În acest context, trebuie de observat că Curtea a ezitat să intervină pur și simplu din motivul că o sentință judecătorească ar fi severă în privința duratei detenției impuse. Totuși, dacă detenția este supusă unor condiții stricte sau dacă sentința implică elemente care depășesc detenția, compatibilitatea acestor condiții urmează a fi examinată conform Articolului 3.

Interdicția absolută prevăzută de Articolul 3 de asemenea presupune că derogarea de la această interdicție nu este permisă nici în timp de război. Deși Articolul 15 al Convenției permite Statelor, în caz de război și de alte pericole publice să deroge, în măsură strict necesară, de la standardele normal aplicabile protecției garantate de majoritatea Articolelor Convenției și protocoalelor sale, nu există nici o prevedere de derogare de la Articolul 3. Din contra, Articolul 15 aliniatul 2, enunță clar că în eventualitatea unui pericol public ce amenință viața națiunii unui Stat, care a ratificat Convenția, nu i se permite să maltrateze persoanele particulare într-unul din modurile interzise de Articolul

3³⁷. Nici un nivel de conflict sau de violență teroristă nu diminuează dreptul persoanei de a nu fi supusă unor rele tratamente.

În mod necondiționat acest fapt are un efect extrateritorial. Protecția de expunerea la maltratare se extinde asupra particularilor în afara teritoriului unui Stat membru și asupra particularilor pentru care Statul membru nu este responsabil. Există un șir de spețe care se referă la aplicarea Articolului 3 în cazurile de expulzare sau deportare a particularilor. În aceste cazuri, chiar și atunci când pot exista factori precum ar fi un tratat anterior de extrădare, necesitatea de a trage la răspundere niște teroriști suspecți, care au fugit dintr-un Stat, sau chiar securitatea națională a Statului de deportare, nimic nu poate absolve un Stat de responsabilitatea sa de a nu expedia o persoană spre un alt Stat, unde aceasta riscă realmente să fie supusă unei maltratări.

În final, trebuie să remarcăm că interdicția absolută se aplică în mod egal cazurilor de tratamente aplicate persoanelor deținute pe motive medicale și/sau supuse tratamentului medical. Într-o speță, în care s-a depus o plângere privind un asemenea tratament, Curtea a reiterat

Deși autoritățile medicale trebuie să decida, în baza regulilor recunoscute ale medicinei, privind metodele terapeutice ce urmează a fi utilizate, dacă e necesar un tratament forțat, pentru a menține

35 *Tomasi c. Franței*, hotărâre din 27 august 1992, seria A nr. 241-A, §115.

36 *Tyrrer*, op. cit., p. 15. Vezi de asemenea mai jos, discuția privind pedeapsa interzisă.

37 *Irlanda c. Regatului Unit*, hotărâre din 18 ianuarie 1978, Seria A nr. 25, §163; *Selmouni c. Franței*, CEDO 1999-V, §95.

sănătatea fizică și psihică a pacienților care sunt totalmente incapabili de a hotărî ei însuși și pentru care, medicii sunt astfel responsabili, **asemenea pacienți rămân totuși sub protecția Articolului 3, de la prevederile căruia nu este permisă nici o derogare**³⁸ (aldin. adăugat).

38 *Herczegfalvy c. Austriei*, 24 septembrie 1992, Seria A nr. 24, § 82.

Aplicarea Articolului 3 în context

Detenția

Contextul în care au loc majoritatea încălcărilor Articolului 3 este cel al tratamentului deținuților. Aici, obligațiile Articolului 3 sunt probabil cel mai clar și mai explicit relevante. Astfel aceste obligații se referă la acțiunile colaboratorilor poliției, forțelor armate sau de securitate, colaboratorilor instituțiilor penitenciare, care de cele mai multe ori sunt supuși examinării dacă au încălcat sau nu Articolul 3. Cu toate acestea, pot fi vizate și persoanele implicate în „detenția civilă”, precum sunt cele ce au grijă de pacienții medicali și, în special, de cei cu deficiențe psihice.

Persoanele private de libertate, aflându-se astfel complet în controlul autorităților, sunt cele mai vulnerabile și mai expuse riscului de abuz din partea puterii de stat.

Exercitarea acestui control trebuie astfel să fie supusă unei monitorizări stricte pentru a fi respectate standardele Convenției. Nu este surprinzător în special că CPT a fost investit să viziteze *persoanele private de libertate* pentru a examina tratamentul lor, în sensul consolidării, dacă este necesar, a protecției unor asemenea persoane de la tortură și de la tratamente sau pedepse inumane sau degradante³⁹.

În ceea ce privește persoanele private de libertate, punctul de pornire pentru stabilirea dacă a avut loc sau nu o maltratare, în primul rând este determinarea dacă a fost aplicată sau nu forța fizică asupra deținutului. Metoda empirică stabilită de Curte este următoarea: recurgerea la forța fizică, care nu a fost determinată de comportamentul

39 Articolul 1 al Convenției Europene pentru Prevenirea Torturii.

deținutului ca fiind strict necesară, este în principiu o încălcare a dreptului consacrat în Articolul 3⁴⁰. Aceasta derivă din faptul, că scopul Articolului 3 este să protejeze demnitatea și integritatea fizică umană, astfel orice recurgere la forța fizică aduce atingere demnității umane⁴¹.

Unul din cei mai evidenti indici ai recurgerii la forța fizică sunt semnele vizibile de vătămare a integrității fizice sau traumele psihologice observabile. Dacă un deținut prezintă leziuni sau sănătate precară, fie la eliberare fie pe durata detenției sale, autoritatea care l-a deținut are obligația de a demonstra că semnele sau simptomele date nu țin de perioada sau faptul detenției.

Dacă leziunile corporale țin de perioada sau de faptul detenției și sunt un rezultat al aplicării forței fizice din partea autorităților, atunci administrația locului de detenție trebuie să demonstreze dacă acest fapt a fost necesar din cauza conduitei deținutului în-suși și că a fost aplicată numai forța care a fost absolut necesară. Sarcina probației cade ferm asupra administrației locului de detenție, care trebuie să furnizeze un raport plauzibil privind modul în care au fost cauzate asemenea leziuni. Raportul trebuie să fie evaluat în funcție de credibilitatea lui, iar circumstanțele în funcție de compatibilitatea lor cu Articolul 3⁴².

Arestarea și interogarea

Eventualitatea încălcărilor Articolului 3, în contextul detenției, apare la fiecare etapă a detenției – de la momentul în care persoana este plasată în detenție, de obicei prin arestare sau reținere de către poliție sau de un ofițer militar, până la momentul când persoana este eliberată din detenție.

În speța *Ilhan c. Turciei*, reclamantul a fost grav bătut în timpul arestării sale. Loviturile, inclusiv în cap, au fost efectuate, *inter alia*, cu patul armei atunci când forțele de securitate au „capturat” reclamantul, care se ascundea. O perioadă semnificativă de timp a trecut până când reclamantul a avut acces la îngrijire medicală. Acest tratament a fost calificat de Curte drept tortură. În speța *Assenov c. Bulgariei*, deși nu s-a putut până la urmă stabili modul în care au fost provocate leziunile corporale și cine e responsabil pentru cauzarea lor, totuși s-a stabilit că leziunile respective au fost cauzate în timpul arestului. În cazul *Rehbock c. Sloveniei*, reclamantul a pretins cauzarea leziunilor faciale pe durata arestului său. Poliția a susținut că leziunile au fost cauzate în urma rezistenței opuse la arestare. Utilizarea forței totuși a fost excesivă și nejustificată, iar autoritățile nu au putut furniza un temei pentru a explica de ce leziunile vizate erau atât de grave: reținerea fusese planificată și

40 *Ribitsch c. Austriei*, hotărâre din 4 decembrie 1995, Rapoartele hotărârilor și deciziilor pentru 1996 p. 26, § 34; *Tekin*, pp. 1517-18, §§ 52 și 53; și *Assenov și alții c. Bulgariei*, hotărâre din 28 octombrie 1998, Rapoarte 1998 – VIII, § 94.

41 *Ibid.*

42 *Tomasi c. Franței*, hotărâre din 27 august 1992, Seria A nr. 241-A, pp. 40-41, §§108-111; *Ribitsch c. Austriei*, hotărâre din 4 decembrie 1995, Rapoarte privind hotărârile și deciziile din 1996, p. 26, §34; *Aksoy c. Turciei*, hotărâre din 18 decembrie 1996, p. 17, § 61.

astfel au fost evaluate toate riscurile, poliția fiind numeric superioară bănuitorilor, iar victima nu amenința poliția cu arma⁴³.

În cazuri de tortură, unde maltratarea este aplicată cu scopul de a obține informații sau mărturii, încălcarea mai degrabă are loc pe durata etapei inițiale a reținerii, când au loc interogatorii. Acest lucru este susceptibil de a avea loc mai mult la poliție decât în instituțiile penitenciare. Acest fapt de asemenea a fost reflectat în cazurile examinate de Curte și de experiența CPT, care

*dorește să sublinieze că, din experiența sa, perioada imediat următoare privării de libertate este cea în care riscul intimidării și al maltratării fizice este cel mai mare*⁴⁴.

CPT de asemenea a remarcat că atât pentru adulți, cât și pentru minori, riscul de a fi maltratați în mod intenționat este mai mare în localurile poliției decât în alte locuri de recluziune⁴⁵.

Interpretarea și aplicarea Articolului 3 în conformitate cu principiul, conform căruia Convenția „este un instrument viu, care trebuie interpretat în lumina condițiilor actuale”, înseamnă că anumite acte care anterior au fost clasificate ca „tratamente inumane și degradante”, fiind diferite de „tortură”, în viitor ar putea fi calificate altfel. În speța *Selmouni c. Franței*, Curtea a observat:

...un standard înalt în continuă creștere, necesar pentru domeniul protecției drep-

*turilor omului și libertăților fundamentale, exigă în mod respectiv și inevitabil o fermitate mai mare pentru constatarea violării valorilor fundamentale ale societăților democratice*⁴⁶.

Curtea a susținut aceasta și în speța *Dikme*⁴⁷.

Începând cu mijlocul anilor '90, Curtea a fost sesizată privind pretențiile unor persoane care au fost victime ale torturii în centrele de detenție din Statele membre. În continuare sunt prezentate un șir de cazuri, unde un comportament a fost constatat drept tortură conform Convenției. Printre acestea se numără:

- Spânzurătoarea Palestiniană: suspendarea de brațele legale la spate (*Aksoy c. Turciei*⁴⁸);
- Forme grave de bătae (*Selmouni c. Franței, Dikme c. Turciei*);
- Lovituri grave, combinate cu refuzarea îngrijirii medicale (*Ilhan c. Turciei*);
- Șocuri electrice (*Akkoc c. Turciei*);
- Violul (*Aydin c. Turciei*);
- Falaka/falanga: lovirea tălpilor (*Salman c. Turciei, Cazul grecesc*⁴⁹).

În spețele *Tomasi, Ribitsch și Tekin*, printre altele, Curtea a constatat că deținuții fuseseră supuși unui tratament inuman în formă de bătaie.

Toate aceste cazuri au avut loc pe durata detenției. Acest fapt confirmă cât de important este ca la această etapă a detenției

43 *Assenov c. Bulgariei*, hotărâre din 28 octombrie 1998, Rapoarte 1998- VIII.

44 Al 6-lea raport general al CPT (1996), paragraf 15 și comentarii similare în al 9-lea raport general al CPT (1999), paragraf 23.

45 Al 9-lea raport general al CPT, paragraf 23.

46 *Selmouni*.

47 Op. cit, §92.

48 *Aksoy c. Turciei*, hotărâre din 18 decembrie 1996, Rapoarte 1996-VI.

49 *Cazul grecesc*, Raportul Comisiei din 5 noiembrie 1969, Anuarul 12.

sistemul de drept să ofere garanții fundamentale contra maltratării. Cele trei garanții cheie sunt:

- dreptul deținutului să informeze la alegerea sa un terț (membru al familiei, prieten, consulat) despre faptul detenției sale;
- dreptul de acces la un avocat;
- dreptul de a solicita o examinare medicală de către un medic la alegerea sa.

Aceste garanții trebuie să fie aplicabile de la începutul privării de libertate⁵⁰.

În special pe durata perioadei inițiale de detenție, administrația locurilor de detenție trebuie să fie capabilă să justifice toate mișcările deținuților, toate persoanele care ar fi putut avea acces la deținuți și unde se aflau deținuții la momentul dat.

Atunci când inculpatul pretinde că a fost supus maltratărilor, judecătoria trebuie să solicite ca administrația locului de detenție să ofere probe, care ar demonstra că leziunile sau starea medicală a deținutului nu țin de detenția lui sau că sunt rezultatul unor acțiuni legitime care pot fi documentate. Curtea a enunțat că atunci

când o persoană aflată în detenție cedează fie chiar din cauza unor leziuni corporale minime, Guvernul are o sarcină majorată de probație pentru a oferi o explicație satisfăcătoare. În acest context, autoritățile sunt responsabile de asigurarea unei evidențe detalia-

te și precise privind detenția persoanei și sunt în poziția de a justifica în mod convingător orice leziune. (aldin adăugat)⁵¹

CPT de asemenea a atras atenția asupra acestei obligații. CPT a sugerat că *garanțiile fundamentale, oferite persoanelor reținute de poliție, ar fi consolidate (și lucrul colaboratorilor poliției posibil ar fi facilitat) dacă ar exista un raport unic și cuprinzător privind detenția fiecărei persoane, care ar cuprinde toate aspectele detenției lor și ale acțiunilor întreprinse în privința lor (timpul privării de libertate și motivele ce au solicitat o asemenea măsură; când au fost explicate drepturile; semne de leziuni, tulburări psihice, etc.; când a fost ultima dată contactat(ă) familia/consulatul și avocatul și când a fost ultima dată vizitată de aceștia; când i s-a oferit mâncare; când a fost interogată; când a fost transferată sau eliberată, etc.)*⁵².

Condiții de detenție

Condițiile de detenție pot uneori fi calificate drept tratamente inumane și degradante. Acesta este un alt domeniu în care există o dezvoltare continuă a standardelor minime acceptabile în societățile contemporane⁵³. Activitatea CPT reprezintă în acest domeniu o contribuție semnificativă și crucială.

50 Al 2-lea Raport general al CPT, (1992), § 36.

51 *Salman c. Turciei*.

52 Al 2-lea Raport General al CPT, paragraful 40.

53 În primele spețe examinate, Curtea și fosta Comisie ezitau să constate neconformitatea condițiilor de detenție cu Articolul 3. Au existat cazuri când a fost constatată încălcarea standardelor internaționale privind detenția, însă nu a fost constatată încălcarea Convenției. Vezi Decizia din 11 decembrie 1976, Anuarul 20; Decizia din 11 iulie 1977 DR 10; *Krocher și Moller c. Elveției*, Raportul Comisiei din 16 decembrie 1982, DR 34.

Condițiile de detenție se referă atât la mediul general, în care sunt deținute persoanele private de libertate, cât și la regimul închisorii și condițiile specifice în care sunt ținuți deținuții. La evaluarea dacă mediul înconjurător al deținutului sau condițiile impuse lui sau ei corespund cerințelor Convenției, trebuie să fie luate în considerație particularitățile deținutului – vârsta, sexul și starea sănătății, pericolul social pe care îl prezintă -, precum și circumstanța dacă deținutul respectiv este sau nu sub arest preventiv.

O persoană deținută preventiv și a cărei responsabilitate penală nu a fost constatată printr-o hotărâre judecătorească definitivă, se bucură de prezumția nevinovăției, aplicabilă nu numai procesului penal, dar și regimului juridic care guvernează drepturile acestor persoane în locurile de detenție.

În mod similar, unii deținuți vor avea anumite necesități speciale, iar nerespectarea lor va genera un tratament degradant. În speța *Price* victima este o persoană lipsită de toate cele patru membre, ca rezultat al unor probleme medicale pe durata sarcinii, are numeroase deficiențe de sănătate, inclusiv insuficiență renală; persoana este deținută timp de 7 zile pentru sfidarea instanței de judecată în cadrul unui proces civil. Înainte de a cere privarea imediată de libertate a victimei, sentință considerată de Curte ca fiind deosebit de aspră, judecătorul care a dat

sentința nu a luat nici o măsură pentru a se asigura că acolo unde va fi deținută victima vor fi disponibile facilități adecvate pentru ca ea să se poată descurca fiind la un nivel înalt de invaliditate. Condițiile în care a fost deținută victima erau totalmente inadecvate stării sale medicale. Deși nu era nici o probă ce ar demonstra intenția directă de a umili sau înjosi reclamantul, Curtea a considerat că detenția unei persoane cu dezabilități fizice grave în condiții în care este expusă în mod periculos frigului, sau riscă să aibă răni de la faptul că patul este prea tare sau incomod și nu poate merge la WC sau să-și mențină igiena personală fără a depune un efort excesiv, constituie un tratament degradant, ce nu corespunde Articolului 3.

Normele de detenție în continuă dezvoltare cer ca practica sau rutina tratamentului răspândit în sistemele penitenciare să fie în mod sistematic revizuită pentru a asigura conformitatea cu standardele Articolului 3 sau ca un tratament specific, care în sine și de sine stătător nu poate fi degradant și să nu fie executat într-un mod care l-ar face degradant.

Impunerea la detenție în izolatoare deseori a servit drept temei pentru pretinderea unor condiții inumane sau degradante⁵⁴, însă nici Curtea și nici CPT nu a considerat detenția solitară în sine ca fiind contrară Articolului 3. Oricum, trebuie acordată o diligență deosebită persoanelor care sunt deți-

54 Decizia din 11 decembrie 1976, Anuarul 20; Decizia din 11 iulie 1977 DR 10; *Krocher și Moller c. Elveției*, Raportul Comisiei din 16 decembrie 1982, DR 34

nute, din orice motiv (din motive disciplinare; din cauza „pericolului” sau „problemelor” cauzate de comportamentul lor; în interesele urmăririi penale; la cererea lor; în condiții similare detenției solitare). De exemplu, dacă detenția în izolatoare trebuie prelungită sau dacă trebuie aplicată unei persoane sub arest preventiv sau unui minor, situația poate fi diferită.

CPT a considerat că detenția solitară, în anumite circumstanțe, poate fi calificată drept tratament inuman și degradant⁵⁵. Gravitatea unei măsuri specifice, durata ei, obiectivul urmărit de ea, efectul cumulativ al oricăror condiții ulterior impuse, precum și efectele produse asupra bunăstării fizice și psihice a unei persoane, reprezintă factori care trebuie luați în considerație la constatarea dacă izolarea sau separarea constituie o încălcare a Articolului 3⁵⁶.

Percheziția corporală este un alt tratament la care pot fi supuși deținuții, însă în anumite circumstanțe aceasta poate fi și degradantă. Curtea a constatat că deși perchezițiile corporale pot fi necesare în anumite cazuri pentru a asigura securitatea instituției penitenciare sau pentru a preveni dezordinea și comiterea infracțiunilor, acestea totuși trebuie efectuate în mod adecvat. Obligarea unui bărbat să se dezbrace complet în prezența unei femei și apoi atingerea organelor sexuale și de a mânca cu mâinile goale, prezintă o vădită lipsă de respect

pentru reclamant și prin urmare îi înjosește demnitatea umană. Curtea a constatat că, din moment ce un asemenea tratament a provocat victimei un sentiment de anxietate și de inferioritate, capabil să-l umilească și să-l înjosească, percheziția corporală a constituit un tratament degradant în sensul Articolului 3 al Convenției⁵⁷.

Alte practici și politici, precum ar fi punerea cătușelor și altor metode de constrângere sau alte măsuri disciplinare, precum ar fi privarea de exerciții în aer liber sau privarea de dreptul de a primi vizite, trebuie de asemenea să fie supuse unei revizuirii și unui control pentru a se asigura că modul în care sunt aplicate nu este abuziv și nici nu reprezintă un tratament degradant.

În *Cazul grecesc*⁵⁸, Comisia a conchis asupra naturii degradante a condițiilor de detenție, încăperile sunt suprapopulate, instalațiile pentru încălzire, condițiile sanitare, condițiile pentru dormit, de alimentare, odihnă și pentru menținerea contactelor cu lumea externă sunt inadecvate. Asemenea condiții, în special suprapopularea, mai constituie încă niște probleme și încalcă standardele cerute de Convenție.

Într-un caz, timp de până la două luni, un deținut a fost obligat să-și petreacă cea mai mare parte din 24 de ore practic la pat într-o celulă fără aerisire și fără fereastră, în care deseori era insuportabil de cald. El de asemenea era forțat să se folosească de WC

55 Al 2-lea Raport General al CPT, paragraful 56.

56 Decizia din 11 iulie 1973, Colecția 44; 8 iulie 1978, DR 14; și 19 iulie 1981.

57 *Valașinas c. Lituaniei*, hotărârea din 24 iulie 2001.

58 Anuarul 12, 1969.

în prezența unui alt deținut și să fie prezent în timp ce celălalt deținut se folosea de WC. Curtea a considerat că preținsele condiții de detenție au înjosit demnitatea umană a deținutului și i-au provocat sentimente de anxietate și inferioritate, capabile să-l umilească și să-l înjosească și, posibil, chiar să-i înfrângă rezistența fizică și morală. Chiar mai mult, Curtea a susținut că lipsa unor eforturi menite să amelioreze condițiile, atunci când au existat plângeri privind aceste standarde, reprezintă o lipsă de respect pentru deținut. În ansamblu, Curtea a considerat că condițiile de detenție a reclamantului în unitatea respectivă a instituției penitenciare a reprezentat un tratament inuman în sensul Articolului 3 al Convenției⁵⁹.

Într-un alt caz, deținutul a fost ținut într-o celulă suprapopulată și murdară cu insuficiente instalații sanitare și pentru dormit, cu furnizare rară de apă caldă, fără aer curat sau lumină naturală și fără spațiu pentru exerciții fizice. Rapoartele CPT au coroborat pretențiile deținutului. În raportul său, CPT a subliniat că aranjarea celulelor și regimul de detenție în acea instituție erau extrem de neadecvate pentru o perioadă mai lungă de câteva zile, gradul de populare fiind excesiv, iar condițiile sanitare pur și simplu dezastruoase.

În concluzie, Curtea a susținut că aceste condiții de detenție, în special referindu-se la suprapopulare și lipsa condițiilor de dor-

mit, combinate cu lungimea nemonitorizată a perioadei pe durata căreia reclamantul a fost deținut în asemenea condiții, au constituit un tratament degradant contrar Articolului 3⁶⁰.

Finalul acestor spețe sugerează că la momentul actual, în special instituirea CPT și consolidarea monitorizării din partea ONG-urilor a condițiilor din instituțiile penitenciare, condițiilor de detenție care nu corespund standardelor internaționale sunt puțin tolerate. Se presupune că Curtea va exercita un control mai minuțios și va demonstra o diligență sporită, iar autoritățile naționale vor fi solicitate să întreprindă aceleași acțiuni.

Din moment ce Articolul 3 nu permite nici o rezervă, nici o explicație de ordin economic sau alți factori organizaționali negativi moșteniți nu vor justifica asemenea condiții inadecvate ca suprapopularea sau lipsa de paturi sau de instalații sanitare.⁶¹ CPT de asemenea a remarcat că maltratarea poate lua multiple forme, unele dintre care nu vor fi intenționate, dar mai degrabă sunt rezultatul unor deficiențe organizaționale sau al unor resurse insuficiente.⁶²

Anumite situații și practici, printre care se numără suprapopularea⁶³, pot fi considerate drept degradante în sensul Articolului 3, fie în mod separat sau combinate, lipsa de exerciții la aer liber pentru deținuți, lipsa contactului cu lumea exterioară, standarde

59 *Peers c. Greciei*, hotărâre din 19 aprilie 2001.

60 *Dougoz c. Greciei*, hotărârea din 6 martie 2001.

61 Într-o serie de cazuri care se referă la durata procedurii civile, Curtea a subliniat în mod repetat că Statele au obligația să organizeze sisteme lor judiciare în așa fel, încât să corespundă cerințelor unui proces echitabil (Articolul 6). Vezi de exemplu, *Multi c. Italiei*, Seria A nr. 281-C; *Susmann c. Germaniei*, hotărâre din 16 septembrie 1996, Rapoarte 1996-IV. În cazul Articolului 3, obligația Statelor de a organiza sistemul lor penitenciar astfel încât să asigure că persoanele respective nu sunt deținute în condiții degradante va fi și mai presantă.

62 Al 2-lea Raport General al CPT, paragraful 44.

63 Al 7-lea Raport General al CPT (1997), aliniatul 13: „CPT a ajuns să conchidă de mai multe ori că efectele adverse ale suprapopulării au rezultat în condiții de detenție inumane și degradante”.

64 CPT a subliniat această în mod deosebit, referindu-se la necesitățile de igienă pentru femei. Al 10-lea Raport General al CPT, aliniatul 31: „Necesitățile specifice de igienă ale femeilor trebuie să fie soluționate într-un mod adecvat. Acces liber la instalații sanitare și de spălat, aranjamente sigure de canalizare... precum și furnizarea obiectelor de igienă, asemenea absorbantelor și tamponelor, au o importanță deosebită. Nesatisfacerea unor asemenea necesități fundamentale ar putea constitui în sine un tratament degradant.”

65 Al 3-lea Raport General al CPT (1993), aliniatul 30: „Un nivel inadecvat al îngrijirii sănătății poate repede determina o situație ce ar cădea sub incidența termenului de „tratament inuman și degradant”.

66 *Hurtado c. Elveției*, Raportul Comisiei din 8 iulie 1993, Seria A nr. 280, p. 16, §79.

67 *Ilhan c. Turciei*, CEDO 2000-VII.

de igienă și instalații sanitare neadecvate,⁶⁴ lipsa unei îngrijiri medicale și stomatologice adecvate⁶⁵. Autoritățile sunt obligate să protejeze sănătatea persoanelor private de libertate⁶⁶. Lipsa unei îngrijiri medicale adecvate poate constitui un tratament contrar Articolului 3.⁶⁷

Detenția din motive medicale

În mod special, pentru a se constata dacă un anumit tratament sau o pedeapsă nu corespund standardelor Articolului 3, în cazul persoanelor cu tulburări psihice, trebuie de ținut cont de vulnerabilitatea și inabilitatea lor, în anumite cazuri, de a se plânge în mod coerent sau, în general, de a se plânge privind modul în care sunt afectați de un anumit comportament⁶⁸.

Într-un caz împotriva Regatului Unit, Curtea a considerat că lipsa unei monitorizări eficiente a condițiilor victimei și lipsa notelor informative psihiatrice la evaluarea și tratamentul acesteia au dezvăluit deficiențe semnificative în îngrijirea medicală prevăzută pentru o persoană cu deficiențe psihice despre care se știe că prezintă riscul de a se sinucide.

Aplicarea întârziată a unei pedepse disciplinare aspre – 7 zile de izolare într-un bloc de sancționare și o pedeapsă de încă 28 de zile aplicată două săptămâni după eveniment

cu doar nouă zile înainte de data eliberării sale - foarte probabil că i-a afectat rezistența fizică și morală și nu a fost în conformitate cu tratamentul standard pentru o persoană bolnavă psihic. Curtea a considerat că aceste fapte trebuie considerate ca tratament și pedeapsă inumană și degradantă în sensul Articolului 3 al Convenției⁶⁹.

În contextul detenției psihiatrice, într-un caz din 1983 contra Austriei, DI Herczegfalvy s-a plâns că tratamentul medical aplicat a încălcat Articolul 3, în măsura în care lui i-au fost administrate în mod forțat medicamente și mâncare, a fost izolat și a fost prins cu cătușe de un pat de siguranță. Deși Comisia a considerat că modul în care a fost administrat acest tratament nu corespunde cerințelor Articolului 3, în măsura în care a fost violent și de o durată excesivă, Curtea nu a fost de acord cu aceasta.

Guvernul a susținut, *inter alia*, că tratamentul medical a fost urgent, dată fiind deteriorarea sănătății fizice și psihice a reclamantului și că rezistența reclamantului opusă oricărui tratament și agresivitatea lui față de personalul spitalului explică de ce personalul spitalului a folosit metode de constrângere, inclusiv utilizarea cătușelor și a patului de siguranță. Adicional, ei au enunțat că unicul scop întotdeauna a fost cel terapeutic, iar măsurile au fost întrerupte din moment ce starea pacientului a permis acest lucru.

Deși Curtea a observat că poziția de inferioritate și de lipsă de putere, tipică pacienților din spitalele psihiatrice, necesită o diligență sporită a examinării respectării Convenției, ea a respins evaluarea Comisiei. Curtea și-a exprimat îngrijorarea pentru durata de timp a utilizării cătușelor și a patului de siguranță; oricum, ea a determinat că probele care i-au fost prezentate nu sunt suficiente pentru a contrazice argumentul guvernului, conform căruia principiile psihiatrice în general acceptate la acel moment, necesitatea îngrijirii medicale justifică tratamentul respectiv.

Cu toate acestea, standardele tratamentului acceptat pentru pacienții cu deficiențe psihice sunt de asemenea în dezvoltare. Trebuie acordată o diligență deosebită recurgerii la instrumentele de constrângere fizică – precum ar fi cătușele menționate mai sus sau curelele, cămășile de forță, etc. Acestea ar trebui justificate doar foarte rar, iar un sistem de drept care permite utilizarea regulată a unor asemenea tehnici sau dacă o asemenea utilizare nu este direct cerută de un medic sau nu este adusă imediat la cunoștința medicului pentru aprobarea acestuia, atunci pot apărea probleme care nu sunt în conformitate cu Convenția.

Dacă, în mod excepțional, se recurge la utilizarea instrumentelor de constrângere fizică, acestea ar trebui înlăturate într-un caz oportun. Prelungirea aplicării acestor

măsuri va determina o încălcare a Articolului 3. Adicional, asemenea instrumente sau folosirea lor îndelungată, nu trebuie niciodată să fie aplicate ca pedeapsă. Dacă scopul sau obiectivul utilizării lor este *pedeapsa*, atunci este foarte probabilă o încălcare a Articolului 3.

CPT a enunțat clar în mod public că nu poate fi găsită o justificare terapeutică pentru aplicarea instrumentelor de constrângere fizică asupra pacienților cu deficiențe psihice pentru o perioadă de câteva zile și că după părerea sa, un astfel de tratament constituie o maltratare⁷⁰.

Practica de izolare (adică izolarea într-o cameră) a pacienților violenți sau cu un comportament „necontrolat” reprezintă de asemenea un aspect de îngrijorare pentru respectarea Articolului 3. CPT a stabilit că în cazul pacienților cu deficiențe psihice, izolarea nu trebuie niciodată să fie folosită ca pedeapsă⁷¹.

Acolo unde izolarea este folosită pentru alte scopuri decât pedeapsa, CPT recomandă ca acest aspect să fie subiectul elaborării unor politici detaliate, în special asupra: tipurilor de cazuri în care poate fi utilizată; obiectivele urmărite; durata și necesitatea unor revizuii regulate; existența unui contact uman adecvat; și necesitatea unei atenții deosebite din partea personalului. În lumina evoluției unei tendințe moderne în practica psihiatrică în favoarea evitării izolării pacienților și în lumina rezervelor în

68 *Herczegfalvy c. Austriei*, hotărâre din 24 septembrie 1992, Seria A nr. 244, §82; *Aerts c. Belgiei*, hotărâre din 30 iulie 1998, Rapoarte 1998-V, p. 1966, §66.

69 *Keenan c. Regatului Unit*, hotărâre din 3 aprilie 2001.

70 Al 8-lea Raport General al CPT, aliniatul 48.

71 Al 8-lea Raport General al CPT, aliniatul 49.

privința efectului terapeutic al izolării, lipsa unor condiții clare ar putea genera întrebarea respectării Articolului 3.

În privința unui *tratament* specific al pacienților cu deficiențe psihice, de asemenea există câteva domenii unde se conturează un consens asupra faptului dacă acestea constituie sau nu un tratament degradant. Un asemenea domeniu este terapia electroconvulsivă (TEC). Deși este încă recunoscută ca formă de tratament conform principiilor psihiatrice general acceptate, CPT și-a exprimat o îngrijorare deosebită privind administrarea TEC într-o formă nemodificată (adică fără anestezie și relaxanți musculari). CPT consideră că această metodă nu mai poate fi acceptabilă în practica psihiatrică modernă. În special, CPT a considerat că un asemenea proces este degradant atât pentru pacienți cât și pentru personalul implicat⁷².

Din moment ce administrarea TEC ar putea fi, chiar într-o formă modificată, calificată drept degradantă, dacă ar umili pacientul în ochii altora, CPT de asemenea a conchis că TEC trebuie administrată în așa mod încât alți pacienți să nu vadă (de preferat într-o cameră separată și echipată special pentru acest scop), de către un personal special instruit pentru aplicarea unui asemenea tratament.

⁷² *Ibid.*, aliniatul 39.

⁷³ Al 7-lea Raport general al CPT, aliniatul 26.

Alte locuri de detenție

Detenția nu se limitează la instituții penitenciare și izolatoare de anchetă ale comisarariatelor de poliție. De fiecare dată când o persoană este privată de libertate, standardele privind detenția ei trebuie examinate conform cerințelor Articolului 3. Varietatea de locuri de detenție pentru imigranți, inclusiv locurile de reținere la punctele de intrare în țară, precum sunt porturile și aeroporturile, este un exemplu tipic de asemenea circumstanțe.

CPT deseori a constatat condițiile inadecvate ale locurilor de detenție la punctele de intrare, în special pentru perioade de timp îndelungat. Mai specific, delegațiile CPT s-au întâlnit de mai multe ori cu persoane deținute în condiții provizorii în zonele de odihnă ale aeroportului. Se prezumă axiomatică asigurarea acestor persoane cu mijloace adecvate pentru dormit, accesul lor la bagaje și la instalațiile sanitare adecvate, precum și permiterea unor exerciții zilnice în aer liber. Adicional trebuie să fie garantat accesul la hrană și, dacă e necesar, la asistența medicală⁷³.

Expulzarea

Există un volum semnificativ și în continuă creștere de jurisprudență, în care Curtea a constatat că expulzarea sau deportarea

unei persoane într-o țară în care ar putea fi supusă unui tratament contrar Articolului 3, atrage după sine responsabilitatea Statului de deportare conform Convenției.

Acest principiu a fost pentru prima dată stabilit în cazul *Soering*, când Statele Unite au solicitat Regatului Unit extrădarea unui fugar învinuit de omor în statul Virginia. Reclamantul a cerut suspendarea procedurii de extrădare din motiv că dacă era condamnat de omor în Statele Unite, atunci ar fi fost condamnat la pedeapsa capitală sau mai precis, la „fenomenul culoarului morții”, care, după părerea reclamantului, constituia un tratament inuman. Fenomenul culoarului morții reprezintă o combinație a condițiilor de detenție (în special, un regim de detenție foarte strict și de securitate înaltă, la care deținutul poate fi supus pe durata mai multor ani, din cauza duratei exercitării căilor de atac) și a sentimentelor de anxietate psihologică de a trăi în umbra permanentă a morții. În cazul *Soering*, vârsta reclamantului la momentul comiterii infracțiunii – sub 18 ani – și starea sa psihică de asemenea au contribuit la decizia Curții că asemenea condiții ar constitui un tratament inuman și degradant. Curtea atunci a decis că dacă Regatul Unit ar extrăda reclamantul în Statele Unite în aceste condiții, atunci ar fi încălcat Articolul 3.

Șirul de cazuri care au urmat după *Soering* au fundamentat principiul conform

căruia temeiurile substanțiale care permit să considere că dacă cazul expulzării unei persoane, va fi expusă unui risc real de a fi torturată sau supusă unui tratament sau pedepse inumane și degradante în țara de recepție, atunci Statul de expediere va fi tras la răspundere pe motivul că extrădarea persoanei respective și supunerea ei unei maltratări ar constitui o consecință directă a acțiunilor sale⁷⁴.

Astfel este esențială o examinare riguroasă a plângerilor persoanelor care susțin că deportarea lor într-un Stat terț ii va expune la un tratament interzis de Articolul 3. Existența unor cerințe formale și mecanice pentru prezentarea cererilor, precum ar fi termenul redus pentru prezentarea unei solicitări de azil, trebuie examinate în fiecare caz în parte, pentru a asigura protecția valorilor fundamentale consacrate de Articolul 3 al Convenției.

Întrebarea dacă procesul decizional integral oferă garanții adecvate contra expedierii persoanelor în țări unde riscă să fie supuse torturii sau altor maltratări, de asemenea se află în atenția CPT, în măsura în care servește rolului său preventiv. CPT și-a exprimat intenția de a afla dacă procedura aplicabilă oferă persoanelor interesate o oportunitate reală de a prezenta cazurile lor și dacă persoanele oficiale responsabile să examineze asemenea cazuri au fost instruite în mod corespunzător și dacă au acces la informații-

74 *Soering c. Regatului Unit*, hotărâre din 7 iulie 1989, Seria A nr. 161, p 35, §§ 90-91.

le obiective și independente privind situația drepturilor omului din alte țări. Referindu-se la eventuala importanță a intereselor vizate, CPT de asemenea a recomandat, ca decizia privind expulzarea unei persoane de pe teritoriul unui Stat, înainte de executarea ei, să fie susceptibilă de a fi contestată în fața unui organ independent⁷⁵.

Printre cazurile în care Curtea a considerat că deportarea generează consecințe contrare Articolului 3 se numără deportarea în India a unui cetățean al Indiei care susținea mișcarea separatistă Sikh din Punjab; deportarea unei femei iraniene înapoi în Iran unde ea risca o moarte sigură pentru un pretins adulter și deportarea în Zanzibar a unui oponent politic, care anterior fusese torturat⁷⁶.

Dispariții

Fenomenul disparițiilor generează un aspect interesant privind eventualele încălcări ale Articolului 3. *Disparițiile* au loc atunci când o persoană este luată în detenție neoficială de către agenții de stat sau de persoane ce acționează în numele sau cu consimțământul autorităților oficiale. Detențiunile neoficiale deseori rezultă cu un eventual deces confirmat al persoanei dispărute sau cu o tăcere absolută despre soarta persoanei „dispărute”, lăsând rudele și prietenii să creadă că persoana respectivă a decedat.

Aceste situații determină două întrebări: „cum este afectată demnitatea persoanei care este supusă unei detenții neoficiale?” și „care este impactul acestei detenții asupra familiei și celor dragi persoanei dispărute?”.

Curtea a ales până acum să nu se refere la dispariția persoanelor *per se* ca la un tratament inuman și degradant, însă a optat să examineze acest fapt în cadrul Articolului 5 (privarea de libertate). Curtea totuși recunoaște că în unele cazuri pot fi probe că o persoană a fost maltratată înainte de „dispariția sa”⁷⁷. Cu toate acestea s-a remarcat că tratamentul la care ar fi putut fi supusă o persoană dispărută ține de speculație. Poziția Curții constă în îngrijorarea acută în legătură cu tratamentul aplicat persoanelor fără a fi înregistrate oficial și excluse din exigențele garanțiilor judiciare este un aspect agravant suplimentar al problemelor apărute în conformitate cu Articolul 5 mai degrabă decât cu Articolul 3.

Cu toate acestea, Curtea a recunoscut că se impune obligația de a fi examinat impactul dispariției asupra rudelor persoanei dispărute. În speța *Kurt c. Turciei*, reclamanta denunța dispariția fiului său aflat în mâinile armatei turce și a „gărzilor locale ale satului”; reclamanta s-a adresat procurorului în zilele următoare dispariției fiului său fiind convinsă că el se afla în detenție. Ea a fost martor a detenției sale în sat și dispariția lui din acel moment a îngrijorat-o. Totuși, pro-

75 Al 7-lea Raport General al CPT, aliniatul 34.

76 *Jabari c. Turciei*, hotărâre din 11 iulie 2001.

77 *Kurt c. Turciei și Kaya c. Turciei*.

curorul nu a luat în serios plângerea ei. Prin urmare, ea era îngrijorată, știind că fiul său era deținut și că lipsea cu desăvârșire orice informație oficială privind soarta lui ulterioară. Reclamanta a mai fost încă îngrijorată o perioadă îndelungată de timp.

Aceste circumstanțe, precum și faptul că cea care a depus plângerea este mama victimei și că ea însăși era victima indifrenței autorităților față de neliniștea și suferința ei, Curtea a considerat că aceasta este o încălcare a Articolului 3 în ceea ce o privește pe reclamantă. Curtea totuși a enunțat în mod explicit că speța *Kurt* nu stabilește nici un principiu general, precum că un membru al familiei unei „persoane dispărute” ar fi astfel victima unui tratament contrar Articolului 3.

Posibilitatea unui membru al familiei de a deveni o asemenea victimă depinde de existența unor factori deosebiți, care conferă suferinței reclamantului o dimensiune și un caracter distinct de tulburare emoțională, fapt care ar putea fi estimat că a generat inevitabil rudelul unei victime încălcări grave ale drepturilor omului. Printre elementele pertinente se numără proximitatea legăturilor de rudenie - în asemenea context, o anumită pondere este acordată legăturii părinte-copil - circumstanțele particulare ale relației, măsura în care membrul familiei a fost martorul evenimentelor în cauză, implicarea membrului familiei anumite eforturi

pentru a obține informații despre persoana dispărută și modul în care autoritățile au reacționat la aceste solicitări de informații.

În speța *Taş c. Turciei*, Curtea a constatat, că datorită indifrenței și lipsa reacționării de care au dat dovadă autoritățile față de îngrijorarea reclamantei, neliniștea sporită și nesiguranța suportate în rezultat, reclamanta a fost victima unui comportament al autorităților, într-o măsură în care acesta a încălcat Articolul 3. În mod similar, în speța *Timurtas și Cicek* reclamanții erau părinții dispăruților, care au suportat indifrența și cruzimea autorităților.

Curtea a subliniat că esența unei asemenea încălcări nu rezidă atât în faptul „dispariției” unui membru al familiei, cât se referă mai mult la reacția și atitudinea autorităților în situația în care au fost atenționate. În special în privința ultimului aspect, o rudă poate pretinde direct la calitatea de victimă a comportamentului autorităților⁷⁸.

Discriminare

În cazul *Abdulaziz, Cabales și Balkandali c. Regatului Unit*, Comisia a conchis că rasismul instituționalizat reprezintă un tratament degradant. În privința faptelor, Curtea nu a fost de acord cu Comisia; însă ea a acceptat principiul că o asemenea discriminare reprezintă un tratament degradant. Această abordare a fost confirmată ulterior

78 *Cakici c. Turciei*, hotărâre din 8 iulie 1999, Rapoarte 1999, §§ 98-99.

de actuala Curte permanentă. La examinarea unei cereri a unui grup de persoane care au fost eliberate din funcție din Forțele Armate Britanice pe motivul orientării lor sexuale, Curtea a enunțat că

nu este exclus că tratamentul bazat pe prejudecata unei majorități împotriva unei minorități se află în principiu în domeniul de aplicare a Articolului 3⁷⁹.

Totuși Curtea a constatat că deși politica, împreună cu ancheta și eliberarea din funcție care a urmat, erau în mod indubitabil deranjante și umilitoare pentru toți reclamanții, ținând cont de toate circumstanțele cazului, tratamentul nu a atins nivelul minim de gravitate, ce l-ar plasa în sfera de aplicabilitate a Articolului 3 al Convenției⁸⁰.

79 *Abdulaziz, Cabales și Balkandali c. Regatului Unit*, hotărâre din 28 mai 1985, Seria A nr. 94, p. 42, §§ 90-91.

80 *Smith și Grady c. Regatului Unit*, hotărâre din 27 septembrie 1999.

Obligații pozitive conform Articolului 3

Dacă Drepturile consacrate în Convenția Europeană sunt exercitate în mod adecvat, atunci trebuie să li se ofere anumite garanții practice și efective. În contextul relor tratamente, garanțiile de prevenire și de protecție împotriva acestor tratamente sunt esențiale. Multe din aceste garanții se regăsesc în sistemele naționale de drept, în protecția pe care acestea o acordă particularilor împotriva tuturor formelor de atentate, precum și prin intermediul drepturilor victimei la un remediu împotriva celor ce au comis atentatul.

Aceste obligații pozitive pot fi divizate în două categorii: condiția ca sistemul de drept să ofere protecție contra atentatelor din partea altor particulari și nu numai din partea agenților statului, așa-numitul efect *Drittwirkung* și obligațiile procesuale de a investiga pretensele cazuri de rele tratamente.

Drepturi procesuale conform Articolului 3

Articolele 1 și 3 ale Convenției impun Statelor un șir de obligații pozitive, intenționate să prevină și să ofere remedii contra torturii și altor forme de rele tratamente. În cazul *Assenov și alții c. Bulgariei* Curtea a susținut că unde o persoană prezintă o plângere precum că a fost grav maltrată de poliție sau de alți agenți ai statului, în mod ilegal și contrar Articolului 3, această prevedere, examinată în baza obligației generale a Statului care derivă din Articolul 1 al Convenției „de a asigura oricărei persoane aflate sub jurisdicția sa drepturile și libertățile definite în Convenție”, exigă efectuarea unei investigații oficiale eficiente. Investigația trebuie să fie capabilă să ducă la identificarea

și pedepsirea celor responsabili. Oricum, în fiecare caz, obligația Statului se aplică numai în cazul tratamentelor rele pretinse a fi comise sub jurisdicția sa.

În cazul *Labita c. Italiei*, Curtea a confirmat această obligație, deoarece în caz contrar, în pofida importanței sale fundamentale, interdicția generală a torturii și tratamentelor și pedepselor inumane și degradante ar fi ineficace în practică și ar fi posibil în anumite cazuri ca agenții de stat să abuzeze de cei care se află sub controlul său fiind posibil de a fi pedepsiți.

Efectul *Drittwirkung*

În ultimii ani, Curtea a examinat un șir de cazuri, care se refereau la aplicarea unui tratament inuman și degradant unor persoane, de către alte persoane particulare și nu de către un agent al Statului.

Examinând aceste cazuri, Curtea a stabilit cât de extins este domeniul de aplicare a Articolului 3 și de asemenea a subliniat unul dintre domeniile în care obligațiile pozitive ale Articolului 3 sunt pe primul plan. Aceste tipuri de situații evidențiază responsabilitatea Statului de a institui măsuri și mecanisme preventive pentru a proteja particularii de tratamente inumane, oricare nu ar fi sursa lor.

După cum s-a remarcat mai sus, obligația Înalțelor Părți Contractante, conform Arti-

colului 1 din Convenție, de a asigura oricărei persoane aflate sub jurisdicția lor drepturile și libertățile definite în Convenție, corelată cu Articolul 3, această obligație impune Statele să ia măsuri pentru a asigura particularilor, ce se află sub jurisdicția lor, că nu vor fi supuși torturii sau tratamentelor inumane sau degradante, inclusiv unui asemenea tratament administrat de alte persoane particulare.

Într-o speța fundamentală din Regatul Unit, un tânăr a fost bătut cu cruzime de către tatăl său vitreg. Tatăl vitreg a fost tras la răspundere în fața instanțelor de judecată pentru vătămare corporală; cu toate acestea, legislația Regatului Unit permitea unui părinte să pledeze în apărare „pedeapsa părintească” în cazul unei acuzații de vătămare corporală a copilului comisă de părintele său⁸¹. Copilul și tatăl său au contestat această legislație în fața Curții Europene pentru Drepturile Omului, subliniind că aceasta era de altfel un eșec al obligației de a avea un sistem de drept care ar proteja particularii de la niște tratamente interzise. Curtea a căzut de acord cu victima și a observat că Statele trebuie să ia anumite măsuri pentru a asigura nesupunerea particularilor, ce se află sub jurisdicția lor, la tortură sau tratamente sau pedepse inumane ori degradante⁸².

În mod similar, în alte cazuri recente, Curtea a enunțat clar că Statele trebuie să ia măsuri pentru a asigura particularilor,

81 Hotărâre din 23 septembrie 1998, 1998-VI.

82 *A. c. Regatul Unit* hotărâre din 23 septembrie 1998, 1998-VI, § 22.

ce se află sub jurisdicția lor, nesupunerea la tortură sau la tratamente inumane sau degradante, inclusiv la un asemenea tratament din partea altor particulari. Aceste măsuri trebuie să ofere o protecție eficace, în special, pentru copii și alte persoane vulnerabile și trebuie să includă măsuri rezonabile pentru a preveni maltratarea despre care autoritățile au știut sau ar fi trebuit să știe. Același lucru se aplică direct situațiilor în care particularii sunt în responsabilitatea sau sarcina nemijlocită a autorităților locale, de exemplu în îngrijirea sau sub supravegherea lor.

Alte plângeri de neglijență din partea serviciilor de protecție socială din Regatul Unit au dus asemenea la constatarea încălcării Articolului 3. În acel caz, 4 copii reclamânți au fost expuși abuzului din partea unor persoane private, care nu a fost contestat, a atins nivelul unui tratament inuman și degradant. Acest tratament a fost adus în atenția autorităților locale. Autoritatea locală avea obligația statutară să protejeze copiii și dispunea de un spectru de prerogative, in-

clusiv plasarea într-o instituție de protecție socială. Totuși copiii au fost plasați sub îngrijire urgentă la insistența mamei, la o dată mult mai târzie. Pe durata respectivă a celor 4 ani și jumătate, copiii au fost supuși în propria casă la niște „experiențe îngrozitoare”, după cum a enunțat consultantul psihiatru care i-a examinat. Consiliul Regatului Unit pentru Compensații pentru Prejudiciul cauzat de infracțiuni a constatat de asemenea că reclamanții fuseseră supuși unor grave neglijări pe o perioadă îndelungată de timp și au suferit prejudicii fizice și psihice provocate direct de o infracțiune violentă.

În timp ce Curtea a estimat în cazul dat că fără îndoială că sistemul nu a protejat copiii de deciziile dificile și sensibile, pe care trebuia să le ia serviciul de protecție socială și principiul important și primordial al respectării și menținerii vieții de familie, ea a considerat că acest caz nu a lăsat nici un dubiu privind eșecul sistemului de protecție a copiilor reclamânți contra neglijării și abuzului grav și de lungă durată⁸³.

83 *Z și alții c. Regatul Unit*, hotărâre din 10 mai 2001.

Reacția la plângerile de maltratare

Interzicerea torturii exigă un standard înalt de diligență din partea organelor de drept și expune aceste organe la riscul de a genera încălcări ale Articolului 3, precum și determină comiterea unor încălcări discrete prin propriile sale acțiuni.

Pe lângă obligația inițială a instanțelor judecătorești de a nu se implica în orice conduită interzisă, precum ar fi aplicarea unei pedepse ilegale, există și o obligație primară a instanțelor de judecată de a examina plângerile privind încălcarea Articolului 3. Din moment ce violările acestui articol reprezintă o încălcare gravă a esenței și a fundamentului garanțiilor drepturilor omului, însăși examinarea plângerilor trebuie să fie la un nivel înalt – minuțioasă, eficace și capabilă să ducă la identificarea tuturor făptuitorilor și la pedepsirea lor.

Pentru exercitarea acestei sarcini, organele de drept trebuie să fie capabile să identifice și să analizeze corect, când com-

portamentul contravine Articolului 3 și să fie capabile să acorde remedii adecvate atunci când se constată o încălcare.

Incapacitatea de a reacționa în mod adecvat la plângerile privind încălcările poate în sine și de sine stătător să determine o încălcare separată și discretă a Articolului 3 din partea autorităților judiciare. Acest fapt poate avea loc, deoarece nu au fost respectate aspectele procesuale ale Articolului 3 sau însăși autoritățile judiciare au cauzat asemenea anxietate celor ce caută un remediu.

Organele de drept trebuie să dispună de instrumente pentru a oferi și realiza protecția eficace a persoanelor de o conduită interzisă. Aceasta înseamnă că sistemul judiciar și de drept trebuie să fie structurat în mod adecvat și să fie utilizat astfel, încât să ofere o protecție eficientă. Lacunele din sistemul de drept vor expune organele de drept la o încălcare eventuală a Articolului 3.

Examinarea plângerilor de tortură

Standardul pentru evaluarea probelor de încălcare a Articolului 3 adoptat de Curte este „mai presus de orice dubii rezonabile”. O asemenea probație poate rezulta din coexistența unor concluzii suficient de solide, clare și corespunzătoare sau a unor prezumții de fapt similare și incontestabile⁸⁴.

Când autoritățile naționale trebuie să examineze anumite incidente de pretinsă tortură sau de tratament inuman, sarcina probației va depinde în mod normal de faptul dacă examinarea ține de sfera penală sau dacă se referă la un context civil.

Oricum, autoritățile naționale trebuie să aplice examinării efectuate anumite aspecte ale sarcinii probației, dacă doresc să se conformeze cerințelor Articolului 3. De exemplu, Curtea a enunțat clar că atunci când un particular este reținut de poliție într-o stare bună a sănătății, dar ulterior, la eliberarea sa, se constată anumite leziuni, autorităților le revine sarcina probației pentru a oferi o explicație plauzibilă privind cauzarea leziunii⁸⁵.

În contextul național, aceasta înseamnă că organele de urmărire penală trebuie să înceapă cercetarea și urmărirea pe baza faptului dacă victimele oferă probe inițiale *prima facie* care demonstrează că aveau leziuni corporale la momentul eliberării lor

de la poliție, deși erau într-o stare bună a sănătății la momentul reținerii lor. Autoritățile care au deținut persoana trebuie să dea o explicație plauzibilă privind modul în care au fost provocate aceste leziuni.

Examinarea unei plângeri de supunere la tortură sau tratament inuman trebuie să fie capabilă să ducă la identificarea și pedepsirea persoanelor responsabile, la fel ca și examinările conform Articolului 2. În mod contrar, interzicerea legală generală a torturii și a tratamentelor și pedepselor inumane și degradante ar fi, în pofida importanței sale fundamentale, ineficace în practică și ar fi posibil în anumite cazuri pentru anumite agenți ai Statului să abuzeze de drepturile celor ce se află sub controlul său, fără frica de a fi pedepsiți.

Aceste investigații trebuie să fie suficient de minuțioase și eficiente pentru a întruni cerințele sus-menționate ale Articolului 3. Judecătorii și persoanele care supraveghează asemenea investigații trebuie să fie deosebit de atenți la deficiențele procesului de cercetare, constatate pe care Curtea și Comisia le-a găsit în alte sisteme. Această activitate de revizuire trebuie să asigure că:

➤ Procurorii sau polițiștii să nu omită sau să nu li se interzică să interogheze sau să ia depoziții de la membrii organelor securității sau poliției privind plângerile asupra comportamentului inadecvat al acestora.

84 *Irlanda*, aliniatul 161.

85 *Tomasi c. Franței*, hotărâre din 27 august 1992, Seria A nr. 241-C, pp. 40-41, §§108-111; *Ribitsch c. Austriei* hotărâre din 4 decembrie 1995, Rapoartele 1996, p. 26, §34; *Aksoy c. Turciei* hotărâre din 18 decembrie 1996, p. 17, § 61.

- Procurorii sau ofițerii de urmărire penală trebuie să întreprindă acțiuni necesare pentru a verifica materialele documentare, care ar putea dezvălui adevărul sau contrariul privind plângerile de maltratare, de exemplu, rapoartele de evidență a reținuților sau de a examina toate contradicțiile, inconsecvențele sau lacunele în informația furnizată de poliție sau organele securității.
- Procurorii trebuie să ia măsuri pentru a colecta independent probe fundamentale, inclusiv probe criminalistice privind plângerea de supunere la tortură. În cazul *Aydın c. Turciei*, deși reclamanta a depus o plângere că a fost violată în detenție, procurorul nu a cerut o examinare medicală adecvată, trimițând victima să facă un test de virginitate și nu o examinare ce ar constata caracterul forțat al actului sexual.
- Procurorii nu trebuie să permită tergiversări în prelevarea probelor și la luarea depozițiilor de la reclamant și martori.
- Procurorii trebuie să reacționeze prompt la semne vizibile de maltratare și la plângeri de maltratare. În speța *Aksoy c. Turciei*, deși procurorul a văzut leziunile corporale grave cauzate reclamantului, el nu a reacționat în nici un fel. Situații similare au avut loc în spețele *Tekin și Akkoc*.

86 *Aydın c. Turciei*, op cit., aliniat 106; *Aksoy c. Turciei*, Raportul Comisiei, op. cit., aliniat 189; *Cakici c. Turciei*, Raportul Comisiei, aliniatul 284.

- Procurorii trebuie să intenteze activ și serios procese penale contra făptuitorilor, care sunt agenți ai Statului. În unele cazuri, în loc să pornească urmărirea penală împotriva celor ce au aplicat tortura, procurorii aleg să cerceteze aparenta victimă de o pretinsă conduită neadecvată. De exemplu, *Ilhan c. Turciei*, unde reclamantului i-au fost cauzate leziuni corporale la arestare, reclamantul a fost anchetat pentru că nu a oprit la ordinul forțelor de securitate și nu a fost întreprins nimic contra forțelor de securitate care l-au maltratat.
- Procurorii nu trebuie să aibă o atitudine diferită sau neobiectivă față de colaboratorii organelor de drept sau de securitate, având tendința de a ignora sau de a nu lua în serios plângerile adresate contra comportamentului inadecvat al acestora. Procurorii, în mod special, nu trebuie să facă prezumții că agenții de stat au dreptate, iar semnele de maltratare sunt rezultatul acțiunilor lor legale sau au fost determinate de comportamentul reclamantului. Acesta este deseori cazul unor plângeri de supunere la tortură⁸⁶.

Un alt domeniu, în care nivelul controlului asupra standardelor aplicate la urmărirea penală trebuie să fie înalt, este domeniul examinărilor medicale și medico-legale. Din moment ce elaborarea unor rapoarte me-

dicale credibile poate constitui un factor decisiv pentru ambele părți, este important ca aceste probe nu numai să existe, dar de asemenea să fie independente și minuțioase. Anterior Curtea a constatat unele probleme privind natura inadecvată a drepturilor procesuale conform Articolului 3 în cazurile

- examinării medicale inadecvate a deținuților, inclusiv lipsa unei examinări de către un medic profesionist adecvat calificat⁸⁷;
- utilizării rapoartelor și certificatelor medicale succinte și nedetaliat, care nu includ descrierea plângerilor reclamantului sau concluziile;
- practicii de a transmite colaboratorilor poliției rapoartele deschise;
- examinării medico-legale inadecvate a persoanelor decedate, inclusiv rapoarte care nu includ descrierea detaliată a leziunilor;
- neefectuării fotografiilor sau a analizei urmelor lăsate pe corp sau efectuarea acestor examinări de către medici cu un nivel insuficient de calificare.

De asemenea este esențial să nu existe un impediment legal pentru procurori la cercetarea anumitor categorii de infracțiuni comise de oficialii de Stat, precum ar fi compromiterea independenței procurorului la luarea deciziei de a iniția urmărirea penală contra celor ce au aplicat tortura.

Un alt aspect problematic al urmăririi

penale poate fi lipsa de accesibilitate a reclamanților sau a rudelor pretinsele victime la aceste structuri, inclusiv neacordarea informației privind derularea procesului penal sau privind rezultatele urmăririi și lipsa de informație sau tergiversarea acordării informației rudelor persoanelor implicate în incident.

Toate deficiențele sus-menționate vor servi doar la agravarea încălcărilor existente, dacă este vorba de plângeri privind abuzurile răspândite⁸⁸. În continuare sunt enunțate implicațiile acestora.

Neintentarea procesului penal

În cazurile plângerilor, care nu sunt cercetate adecvat sau consecvent, organele de drept riscă să inițieze o serie de eschivări de la pedeapsă a celor ce au cauzat tratamente inumane. Se poate constata o practică sau o politică administrativă de toleranță pentru încălcările Articolului 3 acolo unde există o asemenea impunitate.

În primul șir de cazuri parvenite din Irlanda de Nord în anii '70, particularii se plângeau nu numai că erau victimele unor acte individuale de tortură, dar că erau victimele unei practici de încălcare a Convenției⁸⁹.

Elementele care constituie o practică sunt repetarea actelor și toleranța oficială. Repetarea actelor semnifică un număr substanțial de acte care sunt expresia unei si-

87 *Akkoç c. Turciei*, Raportul Comisiei, *op. cit.*; *Aydin c. Turciei*, *op. cit.*, §107.

88 *Labita c. Italiei*, Cereerea nr. 26772/95, §121, CEDO 2000-IV; *Dikme c. Turciei*, Cereerea nr. 20869/92, 11 iulie 2000.

89 *Donnelly și alții c. Regatului Unit*, 4 DR 4.

tuații generale. Toleranța oficială semnifică faptul că deși aceste acțiuni sunt în mod evident ilegale, ele sunt totuși tolerate în sensul că oficialii ierarhic superiori ai celor direct responsabili, deși cunosc asemenea acte, nu întreprind nici o acțiune pentru a-i pedepsi și pentru a preveni repetarea lor; sau că autoritatea ierarhic superioară manifestă indiferență față de numeroasele plângeri adresate, refuzând efectuarea unei anchete adecvate pentru constatarea adevărului sau neadevărului acestor plângeri; sau că în instanțele judecătorești reclamantilor li se refuză un proces echitabil⁹⁰.

Astfel, conceptul de toleranță oficială reflectă ceva mai mult decât aprobarea oficială a unei practici anumite. Acest concept mai degrabă include atitudinea autorităților privind reacționarea la o practică existentă sau la probele ce confirmă existența unei atare practici. În această privință, toleranța oficială se axează în jurul acțiunii întreprinse de autorități pentru a pune capăt repetării unor acte și în jurul eficacității acestor acțiuni pentru atingerea acestui scop. Comisia a enunțat că

O practică administrativă poate exista în lipsa sau chiar contrar unei legislații specifice.

... Trebuie de decis dacă autoritățile ierarhic superioare au fost sau nu eficiente în stoparea repetării acestor acte⁹¹.

Angajamentele, în conformitate cu Convenția de a asigura respectarea ei de către agenții Statului, presupune că întreprinderea de către autorități a anumitor acțiuni, care nu previn repetarea actelor, nu poate fi considerată ca justificare a unei toleranțe oficiale. În acest scop, guvernele trebuie să fie capabile nu numai să dea exemple de anchete sporadice (în special privind cazurile care au obținut un nivel înalt de atenție și mediatizare), dar trebuie să demonstreze că inițiază în mod regulat anchete și pornesc urmărirea penală a presupușilor făptuitori.

Prin urmare, în lipsa unor acțiuni întreprinse contra celor ce au încălcat Convenția, compensația în sine ar permite Statului să plătească pentru tortură, dacă e să vorbim despre un caz de tortură.

Neinițierea unei anchete nu numai că încalcă aspectele procesuale, dar și impactul unui sistem non-reacțional poate genera victimizarea membrilor familiei: iarăși în speța Kurt, Curtea a constatat încălcarea Articolului 3 privind reclamantul, dat fiind circumstanțele specifice ale cazului. Aceste circumstanțe se refereau în mod deosebit la faptul că reclamanta este mama victimei unei încălcări grave ale drepturilor omului și ea înseși este victima comportamentului autorităților față de anxietatea și neliniștea ei.

90 *Cazul grecesc*, Raport, pp. 195-196.

91 Decizia din 6 decembrie 1983, 35 DR 143, 164.

Alte standarde internaționale

Recomandări

În afară de Convenția Europeană a Drepturilor Omului, există un număr de alte standarde internaționale, pe care organele de drept trebuie să le ia în considerare la implementarea completă a garanțiilor pentru combaterea torturii. Printre acestea se numără:

- Regulile Minime Standarde ale ONU privind Tratatamentul Deținuților, 1957 și 1977;
- Regulile Minime Standarde ale Consiliului Europei pentru Tratatamentul Deținuților, Recomandarea Nr. R (73) 5 a Comitetului Miniștrilor al Consiliului Europei;
- Regulile Penitenciare Europene, Recomandarea Nr. R (87) 3 a Comitetului Miniștrilor al Consiliului Europei;
- Declarația din 1979 privind Poliția, Rezoluția nr. 690 a Adunării Parlamentare

a Consiliului Europei;

- Codul Deontologic ONU pentru Colaboratorii Organelor de Drept, 1979;
- Ansamblul de Principii ONU privind Protecția tuturor Persoanelor care se află sub orice formă de Detenție sau Închisoare, 1988;
- Regulile ONU privind Protecția Minorilor privați de libertate, 1990;
- Regulile Minime Standard ale ONU privind Administrarea Justiției Juvenile („Regulile de la Beijing”), 1985.

Cooperarea cu CPT și respectarea recomandărilor acestuia

În 1994 Consiliul Europei a adoptat Convenția Europeană pentru Prevenirea Torturii și Tratatamentelor sau Pedepselor Inumane și Degradante. Toate Statele membre ale Consiliului Europei au ratificat această convenție⁹².

92 Unica excepție la acest moment o constituie Bosnia și Herțegovina, care recent a devenit membru al Consiliului Europei (aprilie 2002).

În baza convenției, a fost instituit un comitet (CPT), compus din experți independenți și imparțiali, de diferite profesii, câte unul din fiecare Stat Parte, pentru a efectua vizite periodice și *ad hoc* în orice locuri aflate sub jurisdicția unui Stat Contractant, unde sunt persoane private de libertate de către o autoritate publică (precum ar fi închisorile, comisaratele de poliție și jandarmerie, spitalele publice și private privind pacienții internați, centrele de detenție administrativă a străinilor și localurile de detenție disciplinară din unitățile militare).

În asemenea locuri, experții au dreptul să comunice liber și fără martori cu persoanele private de libertate, după modelul vizitelor efectuate de Comitetul Internațional al Crucii Roșii (CICR). Specificul esențial al Convenției este principiul cooperării dintre CPT și Statele Părți. Prin urmare obligația Statului este de a coopera păstrând confidențialitatea întregii proceduri. Raportul privind vizita efectuată și recomandările detaliate prezentate Guvernului sunt confidențiale, sub rezerva cazurilor când Guvernul decide să le facă publice. Primul Protocol Facultativ al Convenției deschide Convenția spre semnare Statelor ce nu sunt membre ale Consiliului Europei, pe care Comitetul Miniștrilor le invită să acceadă la această organizație.

După fiecare vizită a sa, CPT elaborează recomandări privind modul de ameliorare a garanțiilor (juridice sau practice). După cum

s-a enunțat mai sus, persoanele private de libertate sunt în mod deosebit vulnerabile la o eventuala aplicare a torturii sau tratamentelor inumane. Acest fapt poate face parte dintr-un cadru general, în care însăși condițiile de detenție afectează grav sănătatea psihică și fizică a deținuților și care pot fi calificate drept tratamente inumane sau chiar tortură.

Toate autoritățile care se confruntă cu deținuții trebuie să atragă o atenție deosebită recomandărilor elaborate de CPT privind modul de ameliorare a condițiilor și a garanțiilor.

De exemplu, acolo unde există probleme de suprapopulare, ceea ce determină condiții de detenție cu deficiențe grave, deseori problema e generată parțial de legi și de practici care permit perioade extinse de detenție preventivă, nejustificate de pericolul specific de evadare sau de riscul conspirației bănuite. Acolo unde există asemenea legi sau practici ele trebuie modificate pentru a preveni situații de suprapopulare. Situația minorilor în detenție preventivă necesită o grijă aparte pentru că copiii sunt mai vulnerabili la maltratare.

De asemenea, în rapoartele sale anterioare, CPT a remarcat că circumstanțele economice care persistă, pot face dificilă respectarea tuturor cerințelor Comitetului, indiferent de buna credință a autorităților respective. Astfel CPT a încercat să insiste asupra unei abordări mai active pentru im-

plementarea recomandărilor sale și a sugerat în diverse cazuri anumite măsuri pozitive, menite să asiste Statele la implementarea recomandărilor Comitetului.

Examinarea medico-legală

Într-o declarație publică, CPT a subliniat că dacă nu sunt întrunite cerințele de independență, de instruire specializată și un mandat larg al medicilor legiști, atunci sistemul va crea efecte inverse, fiind astfel mai dificilă combaterea torturii și a relexor tratamentelor⁹³.

Astfel este extrem de important ca fiecare sistem de drept să dispună de o instituție independentă, cu un personal de medici legiști specializați având un mandat extins, care vor avea rolul de garant contra celor ce încearcă să aplice tortura și tratamentele inumane.

Adițional la necesitatea unei examinări medico-legale în calitate de instrument în cadrul cercetării plângerilor de tortură, este important ca examinarea medico-legală să fie utilizată la prevenirea infracțiunii. Mult prea des, tratamentele inumane sau tortura sunt folosite pentru obținerea mărturiilor sau informației, care se presupune că va ajuta la descoperirea infracțiunii. Dacă există puține resurse de examinare medico-legală pentru a acorda asistență în lupta împotriva criminalității, atunci presiunea de extragere a informației prin recurgerea la tratamente inumane va fi mai mare.

Complementar la aceasta există cerința ca toți judecătorii și procurorii să fie completamente intoleranți la orice utilizare de tratamente inumane pentru obținerea informației de la un deținut sau de la un bănuț. Informația care este obținută prin recurgerea la asemenea metode trebuie automat să devină inadmisibilă ca probă și să nu fie luată în considerare. Accentul se pune pe lipsa de credibilitate a informației obținute în situații când se recurge la tratamente inumane sau la tortură.

O problemă evidentă apare atunci când un deținut anunță procurorul despre faptul că a fost supus unui tratament ilegal, iar procurorul nu manifestă nici un interes în această privință. Trebuie depuse eforturi pentru a evita orice tendință de a justifica poliția și pentru a privi obiectiv problema prezentată spre examinare.

Calificarea unui membru al familiei drept victimă a unei încălcări procesuale a Articolului 3, ca rezultat al inactivității organelor de drept, trebuie să depindă de existența unor factori speciali, care amplifică suferința reclamantului într-o măsură și într-un mod distinct de tulburarea emoțională, care poate fi considerată inevitabilă pentru rudele unei victime ale unei încălcări grave a drepturilor omului.

În acest context, este foarte important să existe un sistem pentru efectuarea unei examinări independente și minuțioase a persoanelor la momentul eliberării din detenție.

93 Declarația publică a CPT privind Turcia, 1996.

Comitetul European pentru Prevenirea Torturii (CPT) a subliniat de asemenea că examinările medicale adecvate sunt o garanție esențială pentru protecția contra maltratării persoanelor aflate în detenție.

Asemenea examinări trebuie efectuate de către un medic destul de calificat, în afara prezenței unui colaborator de poliție, iar raportul de examinare trebuie să includă nu numai detalii privind orice leziune, dar și explicațiile oferite de pacient privind modul în care acestea au fost provocate și opinia medicului dacă leziunile corespund explicațiilor oferite.

Practicile de examinare superficiale și colective, ilustrate de prezentul caz subminează eficacitatea și siguranța acestei garanții. Atât fosta Comisie cât și Curtea au confirmat această poziție⁹⁴.

Comportamentul organelor de drept

De fapt, cele mai multe cazuri de maltratare au loc în timpul detenției în clădirea comisariatelor de poliție, în primele ore ale arestului, când nu se permite accesul la un avocat sau la un medic și nici o legătură cu familia. În general scopul este obținerea unei mărturii.

Pentru a preveni aceasta, organele de drept ar trebui să depună toate eforturile pentru a asigura ca drepturile deținuților, protejate de lege, sunt exercitate în practică. Aceste drepturi includ drepturi procesuale,

precum ar fi înregistrarea și evidența corectă a deținuților, indicându-se momentul reținerii fiecărei persoane, de către cine e reținut, unde urmează a fi deținută persoana și orice transfer al ei.

Alte garanții includ accesul la un avocat și la un medic la primele etape ale detenției. Toate detențiile trebuie de asemenea să fie supuse principiului supremației legii și să fie monitorizate de un colaborator adecvat al organelor de drept.

Toate măsurile, fie legislative, administrative, judiciare sau altele, de prevenire a torturii și relexelor tratamente, trebuie să fie luate și executate de organele de drept. Printre aceste măsuri se numără respectarea dreptului la libertate și siguranță și dreptul la un proces echitabil, revizuirea regulilor de interogare, legislația privind excluderea din procesul judiciar a probelor, inclusiv a mărturiilor, obținute prin aplicarea torturii, inspectarea regulată și independentă a locurilor de detenție, respectarea principiului de nerefulare (*non-refoulement*), organizarea informației privind prevenirea torturii, precum și instruirea, în special a procurorilor și judecătorilor, a colaboratorilor organelor de drept, ai poliției, ai forțelor armate și a personalului medical.

Pe durata acestei primei perioade este important un regim strict de diligență pentru a asigura garanțiilor contra torturii o eficacitate cât mai mare.

În cele din urmă, trebuie dezaprobată

94 *Aydın c. Turciei*, hotărâre din 10 octombrie 2000.

practica fundamentării pe mărturii, ca mijloc de probație, astfel încât colaboratorii organelor de drept să nu fie tentați să obțină mărturii prin utilizarea inadecvată a forței.

Situații de tensiune și conflict

Deși s-ar putea accepta că interzicerea torturii este absolută, deseori mai sunt invocate aspecte de siguranță pentru a justifica cele mai grave practici răspândite de tratamente rele.

Trebuie prevenite orice eforturi menite să submineze protecția împotriva torturii, bazându-se pe contextul unui conflict. Este imperios ca organele de drept și de urmărire penală să respecte caracterul absolut al garanției contra torturii și să asigure în activitatea sa, ca în momente de conflict, să nu fie tolerată tentația de a justifica recurgerea la o conduită interzisă. Eforturi similare trebuie depuse pentru asigurarea tragerii la răspundere a persoanelor responsabile, atunci când în momente de conflict a fost aplicată tortura sau tratamentele inumane.

Grupurile de risc

Organele de drept și de urmărire penală trebuie să fie deosebit de atente la faptul că există anumite grupuri, care deseori sunt expuse riscului de a fi torturate sau maltratate. Acesta poate fi cazul membrilor grupurilor minoritare – precum și a refugiaților și a altor persoane străine.

Un al doilea grup de risc se compune din persoanele, care își exercită libertatea de expresie, de asociere și întrunire (oponenții politici, jurnaliștii, apărătorii drepturilor omului), precum și avocații care reprezintă interesele clienților lor, ce pretind că sunt maltratați. Totuși, deși persoanele ce fac parte din acest ultim grup, uneori aduc cazurile lor în atenția internațională, victimele ordinare ale bătăilor, de exemplu, care se prezumă a fi foarte răspândite, deseori nici nu îndrăznesc să se plângă.

Cercetarea și urmărirea penală

Pentru respectarea obligațiilor impuse de Articolele 1, 3 și 13 și pentru a crea un mecanism de prevenire a celor ce în alte circumstanțe ar avea un comportament interzis, este esențială inițierea unei urmăriri penale prompte și imparțiale, atunci când există teme rezonabil pentru a crede că a fost comis un act de tortură, tragerea la răspundere a făptuitorului și, dacă este găsit vinovat, aplicarea unei pedepse adecvate.

Despăgubiri

Victimelor trebuie să li se ofere o compensare promptă, inclusiv reabilitarea. Această obligație există în mod explicit în Convenția ONU privind Prevenirea Torturii, la care au devenit parte aproape toate Statele membre ale Consiliului Europei.